T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (KELAM)

ANABİLİM DALI

KURAN'DAKİ HAYVAN FİGÜRLERİ VE SEMBOLİK YORUMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Rıfat KARAMAN

ANKARA-2017

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (KELAM)

ANABİLİM DALI

KURAN'DAKİ HAYVAN FİGÜRLERİ VE SEMBOLİK YORUMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Rıfat KARAMAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün

ANKARA-2017

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (KELAM)

ANABİLİM DALI

KURANDAKİ HAYVAN FİGÜRLERİ VE SSEMBOLİK YORUMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı	**İmza**
……	…….
……	……..
……	……..

Tez Sınav Tarihi …….

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER IV
KISALTMALAR V
GİRİŞ 1
1.TEZİN KONUSU 1
2.TEZİN ÖNEMİ 2
3.TEZİN AMACI 3
4.TEZİN YÖNTEMİ 4
I. BÖLÜM 5
SEMBOLİZMLE İLGİLİ KAVRAMLAR 5
1. SEMBOLÜN KAVRAMSAL ANLAM ÇERÇEVESİ 5
2. SEMBOLÜN MAHİYETİNE İLİŞKİN TARTIŞMALAR 6
3.SEMBOL ÇEŞİTLERİ 8
a) Gösterge 8
b) İşaret 10
c) İkon 11
4. SEMBOLÜN İÇERDİĞİ ANLAM UNSURLARI 12
a) Düz / Temel Anlam 13
b) Yan Anlam 13
c) Anlam Aktarmaları (Mecaz) 14
II. BÖLÜM 17
A) KUR'AN DİLİNİN SEMBOLİK YAPISI 17
1. Müteşâbih ve Muhkem İçerikli Dilsel Yapı 17
2. Temsilî Dil 22
3. Sembolik Dil 28
4. Mecâzî Dil 30
B) SEMBOLİK DİL VE GAYBÎ ALAN SEMBOLLERİ 32
1) Allah'ın İsimleri 34
2) İbadetler ve sembolik yapıları 37
III. BÖLÜM 40
A) KISSALAR VE SEMBOLİK DEĞERLERİ 40
1.Tarihi Kıssalar ve Sembolik Değeri 43
2.Temsilî Kıssalar ve Sembolik Değeri 48
B) TARİHÎ KISSALARDAKİ BAZI HAYVAN FİGÜRLERİ VE SEMBOLİK YORUMLARI 52
a)Örümcek Figürü ve Sembolik Yorumu 53
b)Buzağı ve Maymun Figürlerinin Sembolik Yorumları 55
c)Karınca ve Hüdhüt Figürlerinin Sembolik Yorumları 59
d)Yılan / Ejderha Figürü ve Sembolik Yorumu 63
e) Salih Peygamber ve Devesi 66
SONUÇ 67
KAYNAKÇA 75
ÖZET 80
ABSTRACT 81

KISALTMALAR

A.g.e	**: Adı geçen eser**
A.y	**: Aynı yer**
AÜİFD	**: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**
ATATÜRK. ÜNİV. İFD.	**: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**
Bkz.	**: Bakınız**
C.	**: Cilt**
Çev.	**: Çeviren**
DİA	**: Diyanet İslam Ansiklopedisi**
DİB	**: Diyanet İşleri Başkanlığı**
Neşr.	**: Neşreden**
S.	**: Sayfa**
TDK	**: Türk Dil Kurumu**
TDV	**: Türkiye Diyanet Vakfı**
Terc.	**: Tercüme eden**
Thk.	**: Tahkik eden**
Vb.	**: Ve benzerleri**
Vd.	**: Ve devamı**
V.diğer	**: Ve diğerleri**
YKY	**: Yapı Kredi Yayınları**

ÖNSÖZ

İnsanlar arası iletişimin ortak unsuru olan "dil" çeşitli enstrümanlara sahip bir olgudur. Dilin oluşumunu sağlayan ses (fonetik) ve sözcükler sembollere dönüşerek iletişim kodları oluştururlar. Bu durum dilsel iletişimde sembol, işaret, gösterge ve sözcük olarak kendini göstermektedir. Semboller metafizik olay ve olguların anlaşılmasında insanî düzlemde önemli olanaklar ortaya koymaktadır; fakat çoğu zaman bu imkân ya ıskalanmış ya da gözden kaçırılmıştır.

Özellikle dinî ilimler alanında yapılan geleneksel çalışmalarda "sembolizm" alanı teşbihî dil, tenzihî dil ve temsilî dil veya Kur'an'ın muhdes olup olmadığı muhkem, müteşâbih, mücmel, mübeyyen, nâsih-mensûh gibi usül konuları olarak sathi bir düzlemde ele alınmıştır. Yani bir anlamda "tefsir" öncelenmiş, "te'vil" dışlanmıştır.Tanrı iradesinin insanlara "dil" vasıtasıyla ulaşması aynı zamanda onun metni olan Kur'an'ın daha iyi anlaşılması meselesi onu aktif bir okumaya ve yorumlamaya tabi tutulması ile mümkün olacaktır. Bu anlamda okuyucunun "aşırı yorum"dan kaçınarak Kur'an ayetlerini tarihsel bağlamı ve de kendi semantiği içerisinde anlamlandırmaya çalışması , aktif okuma dediğimiz sürecin ifadesi olacaktır. Kur'an'daki hayvan figürleri ve sembolik yorumları olarak ele aldığımız bu tezin hazırlanmasında yukarıda bahsettiğimiz yaklaşım, bizim için temel hareket noktası olacaktır.Tezimizin oluşumundan bitimine kadarki süreçte fikirlerinden müstağni kalamadığım değerli Hocam Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün'e , benden maddi manevî desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Cemile Karaman'a ve de tezin yazımına katkı sağlayan güzel insan Rıza Karaman'a şükran borçluyum.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ettim. (…./.../2017)

Tezi Hazırlayan Öğrenci

Adı Soyadı : ……..

İmzası

GİRİŞ

1.TEZİN KONUSU

Kur'an'ın anlaşılması tarih boyunca İslâm bilginlerinin ilgi odağında olan bir meseledir. Bu alanda yapılan çalışmalar daha çok Tefsir Usûlü, (Ulûmu'l Kur'an) Fıkıh Usûlü ve Usûlid-Din (Kelâm) alanında yoğunlaşmaktadır. Tez konumuz olan Kur'an'daki "Hayvan Figürleri ve Sembolik Yorumları" kelam literatüründe vahyin mahiyeti ekseninde tartışılmış ve bir sonuca bağlanmaya çalışılmıştır. Konumuz, felsefe alanında ise daha çok "din dili" bağlamında ele alınmıştır.

Geleneksel anlayışın Kur'an ve vahiy söyleminin üzerine inşâ ettiği aşkınlık ve anlaşılmazlık söylemi onu bireyin anlama, algılama, yaşamına mal etme imkânından mahrum bırakmıştır. Kuran'ın insan aklına hitap etmesi, anlaşılması, idraki zorunlu kılan ilkeleri dikkate alındığında bu duruma açıkça yukarıda bahsedilen anlayışla ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Buradan hareketle Kur'an'ın içeriğine yüklenen bu anlamsal çerçeve kendini Ulûmu'l Kur'an disiplinleri içerisinde çeşitli şekillerde formüle etmiştir. Kur'an'ı anlama çabaları içerisinde günümüzün hermeneutik, linguistik ve semantik yöntemleri çalışmamızda önemli veri kaynakları olarak değerlendirilecek buna bağlı olarak Ku'ran'ın anlaşılması çalışmalarına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

2. TEZİN ÖNEMİ

Yüce kitabımız Kur'an'ı Kerim, mesajının ilk muhataplarına Arapçanın en yaygın, bilinen dil formları içerisinde vermeye çalışmış bu anlamda onu "Arapça Kur'an" olarak ifade etmiştir. Kültür ve dil insan kişiliğinin karakterinin yani onun maddî kişiliğini oluşturan önemli bir olgudur[1]. Kur'an bu olguyu göz ardı etmediği için Kur'an'ın dili konusunda Arapça vurguyu sık sık dile getirmektedir. Kur'an ayetleri temel anlam noktasında, okuyucuya belirli anlamları dikte ettirirken, farklı okuma ve yorumlamalarda yeni anlamları okuyucuya sunabilmektedir. İslâm geleneğindeki yazılan ciltlerce tefsir ve kelam eserleri bu durumu gösteren önemli verilerdir.

İnsan denen varlığın doğası gereği, gizemli bulduğu olay ve olguları merak eden onları anlamlandırmaya çalışan bir fıtratı vardır. Kur'an'ı Kerim'de söz konusu hayvan figürleri de bu anlamda ilgi çeken konulardan olmuştur. Hayvanların ilginç özellikleri hicretin II. yılında (Miladi 8. yy.)dan itibaren bazı bilginlerin araştırma konusu olmuştur. "Kitabu'l Hayevan" adlı eseri kaleme alan Câhız önemli bir örnek olarak bu alanda temayüz etmiştir.[2] Cabir b. Hayyan "Kitabu'l Havas" adlı eserinde hayvanları aralarında sempati ve antipati bulunanlar olarak iki kategoride ele almıştır.[3] Fakat biz tezimizde hayvanların biyolojik yapılarından daha çok sembolik yorumlarını teolojinin ilke ve yöntemleriyle psiko-sosyal boyutlarını ortaya

[1] Zeki, Özcan, *Teolojik Hermenötik*, Alfa yayınları, İstanbul, 2000, s. 177.

[2], Mehmet, Bayrakdar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi* TDVY, Ankara, 1985, s. 153.

[3] Bayrakdar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, s.156.

koymaya çalışacağız. Klasik teolojinin ilgi alanlarının dışında fakat"sosyal teoloji"[4] olarak önerilen anlayış içerisinde çalışmamıza yer bulmaya çalışacağız.

3. TEZİN AMACI

Çalışmamızın öncelikli amacı İslam geleneğindeki Kuran tasavvurlarının, metnin anlaşılmasının önüne koyduğu fikri bariyerleri ortaya koymak, daha sonra Hermenötik, Lengüistik ve Semantik yöntemlerle ve Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde hayvan figürlerinin sembolik anlamlarını tespit edip yorumlamak, sembolün insan psikolojisini ilgilendiren boyutlarını sergilemek olacaktır.

Kur'an, metin olarak Tanrıya ait ezeli bir kelamdır. Ancak onun dili beşerîdir. Yani teolojik ifadesiyle o, kelamı nefsi olup söyleniş biçimiyle de kelam-ı lafzîdir. Ku'ran, metni sadece murad-ı ilahîyi değil aynı zamanda onu okuyanın da proaktif bir şekilde metni anlama ve anlamlandırma süreçleriyle kendini serimleyen, açımlayan bir metindir. Çalışmamızda okurun anlam üretme etkinliğine sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Kur'an'da pek çok surenin hayvan isimleriyle adlandırılmaları, Bakara, Neml, Ankebut, Nahl vb. gibi bu anlamda dikkat çekici bir durumdur.

Buradan hareketle hayvan sembolizmini anlamaya, anlamlandırmaya çalışmak bu sembollerin dil teorileri açısından ele almak, çağrışım alanlarını

[4] Şaban Ali, Düzgün, *Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü Serüveni*, Lotus Yayınları, Ankara, 210, s. 8.

saptamak hedefimiz olacaktır. Bir metin olarak Ku'ran, nasıl bir metindir? İncelemek, metni anlama ve anlamlandırmada kullanılan yöntemleri açıklamak, metni anlaşılır kılmaya dönük dil sanatlarını belirlemek, metnin anlaşılmasında metin-okur, metin-yazar ve metnin niyetini belirtmek, metnin anlaşılması açısından yorumun önemini ortaya koymak ve bu anlamda hayvan figürlerinin sembolik anlamlarını belirlemek tezimizin amacını teşkil edecektir.

4. TEZİN YÖNTEMİ

Kur'an'daki **"Kur'andaki Hayvan Figürleri ve Sembolik Yorumları"** isimli yüksek lisans tezimizde öncelikli olarak "Sembol, İmge, Gösterge, Çağrışım" alanı gibi dil bilimsel verilerden yararlanılacak ve buradan hareketle Kur'an'da sembol ve sembolik anlatım temellendirilmeye çalışılacaktır.Yine bu bağlamda Kur'an dilinin sembolik yapısı temsilî dil, muhkem, müteşabih, mecazî dil ve sembolik dil durumları serimlenecektir.

Kur'an dilinin dayandığı şifahî kültürün önemli hususları din dili ve retoriği çerçevesinde ele alınacak olup bu durumun sembolizm ile ilişkisi saptanmaya çalışılacaktır. Kur'an'da yer alan tarihî kıssalar ve bu kıssalardaki hayvan figürleri sembolizm açısından değerlendirilecektir.

I.BÖLÜM

SEMBOLİZMLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1. SEMBOLÜN KAVRAMSAL ANLAM ÇERÇEVESİ

Sembol, Fransızca "Symbole" den türemiş bir sözcüktür. Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsâl olarak tanımlanmıştır.[5]

Sembol kavramı, Türkçeye Fransızcadan geçmiş bir sözcük olup hemen hemen bütün Hint-Avrupa dillerinde çeşitli şekillerde yer almıştır. Hint-Avrupa dil grubuna bu sözcük Latinceden "symbolum"dan girmiştir.[6] Bu kavram Türkçemizde daha çok simge sözcüğü ile ifade edilmektedir. Arapça karşılığı ise "remz" kavramı olarak kullanılmaktadır.[7] Bir nesneyi, fikri ya da bir varlığı temsil eden bir kavram veya şekil olarak ifade edebileceğimiz sembol, daha çok soyut metafizik kavramları tasvir etmek için kullanılmaktadır. Toplumların gerek yazılı ve de gerekse sözlü kültür miraslarında oldukça geniş yer tutan semboller, toplumların ve kültürlerin devamında önemli bir işleve sahip olmuşlardır. Semboller, zaman içerisinde yeni yeni anlamlar kazanabilme özelliklerine sahip yapılardır. İnsanlara, anlamlandırma araçları sağlayan zihinsel kurgular olan sembollerin insanlarda var olan somutlaştırma ve basite indirgeme eğiliminin bir uzantısı olarak, anlaşılması

[5] Hasan Eren ve diğerleri, Türkçe Sözlük, *'Sembol maddesi,'* TDK, Ankara, 1998, c. 2, s. 1278.

[6] Süleyman Hayri, Bolay, , *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 408.

[7] Serdar, Mutçalı, *Arapça –Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 341.

güç olan karmaşık yapıları anlama ve algılamada başvurulan birer araç olma vazifesine sahiptirler.

Kuramsal bağlamda meseleyi ele alırsak müteşâbihat dediğimiz çok geniş bir alanla karşılaşırız. Zira, insan tecrübesini aşan birtakım metafizik olay ve olgular, insan dilindeki insanın anlayabileceği ödünç kavram ve lafızlarla birtakım dil sanatları da kullanılarak insanların anlam dünyasında şekillenmektedir.[8] Bir başka açıdan semboller, birçok anlamı aynı anda yansıtabilme özelliğine sahiptirler[9]. Kur'an ayetlerinde sembollerin yoğun bir şekilde kullanılması beraberinde birçok yeni anlamın okuyucuya sunulması metnin indiği dönemin tarihiyle sınırlanması gibi bir problemi ortadan kaldıracaktır.

2. SEMBOLÜN MAHİYETİNE İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Semboller, ilk çağlardan günümüze kadar filozoflar, sanat tarihçileri, edebiyatçılar ve tarihçilerin ilgi odağında yer alan kavramlar olmuşlardır. Sembol üzerinde yapılan tartışmalardan [10]da anlaşılacağı üzere sembolün bir tek tanımını yapmak oldukça güç bir girişimdir. Çünkü sembol çoğu zaman doğrudan açıklanamayan yönüyle yalnızca bir nesneye işaret etmez. Birden fazla anlam ve kavramı kapsar. Gösterge, işaret, belirtke, imge, çağrışım vb. gibi. Sembol yapısı gereği geniş bir kapsam alanına sahiptir. Öyle ki felsefeden, dine, mitolojiye,

[8], Tuğba, Güngör, *Müteşabih Kavramının Kelam Literatüründeki Anlam ve Değeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E.D, Ankara, 2011, s.74.

[9] Ömer Faruk, Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları Ankara, 2006, s. 103.

[10] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil* s. 19 – 37.

sanata, dilden bilime dek uzanan anlatım yöntemlerinde hep var olagelmiştir. Herhangi bir objenin, kavramın, duruşun ifâde (anlatım) ve biçimin sembol olabilmesi için bir anlama işaret etmesi ya da çağrışım yoluyla onu hatırlatması, duygu değerinin olması gibi niteliklere sahip olması gerekir.

Sembol, anlamı kapsadığından soyut[11] bir nitelik taşır. Bir başka anlatımla ifâde edilemeyen, ispatlanamayan, somutlaştırılamayan, duyularla algılanamayan soyut varlık ve olgulara işaret eder. Sembolün iki farklı unsuru vardır. Biri anlam diğeri ise anlatımdır. Anlam, düşünsel olana ilişkin anlatım ise biçimsel olana ilişkindir. Sembolü anlam açısından ele alırsak her zaman sadece bir tek anlama işaret etmez. Bilakis , Sembolün işaret ettiği anlam, çağrışımlı ve de bir çok anlamı içerisinde barındırır. Örneğin yılan, Doğu kültüründe kötülüğü anlattığı gibi aynı zamanda farmakoloji literatüründe ilaç ve şifaya işaret eder. Bu durum da bize gösteriyor ki, bir sembol çok anlamlı olabileceği gibi ona tarihsel süreç içerisinde değişik, yepyeni anlamlar da yüklenebilir. Farklı toplumlarda farklı özlere bürünebilir. Ayı, Kuzey Avrupa ülkeleri ve Rusya'da cesaret ve güç sembolü iken, Doğu toplumlarında kaba ve nezaketsizlik sembolü olarak algılanır. Kısaca Levi Strauss'un deyimi ile semboller çok sayıda olasılığı barındıran kavramsal bir araç haline dönüşür.[12]

Sembolün mahiyetine ilişkin bir başka tartışma alanı ise onun birebir açıklanamayan bir özelliğe sahip oluşudur. Çünkü sembol, açıklanabilseydi sembol

[11] Doğan , Aksan, , *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.153.

[12] Phlippe,Borgeaud, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Araştırmaları*, (Çev: Mehmet Emin Özcan) Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 85.

olmaz, bir gerçekliğin doğrudan anlatımı olurdu.[13] Buradan hareketle sembollerin nevi şahsına mahsus bir nitelik taşıdıklarını hatta bir anlamda **"özgür''** olduklarını söyleyebiliriz. İşaretler, işaret ettikleri olay ve objeleri işaret ederlerken semboller ise daha girift ve de kapsamlıdırlar. Sembol, bir nesneyle örtüşmediği gibi kendi başına buyruk kendi kendini açıklayan, kendi kendine yeten bir anlama sahiptir. Bu nedenle de semboller evrenseldir. Zeytin dalının ya da güvercinlerin barış sembolü olarak bugün dünya toplumları tarafından kabul edilmeleri gibi. Ancak sembolün anlaşılabilmesi ya da okunabilmesi için ait olduğu kültürün veya kültürel sürecin bilinmesi gerekmektedir.

3. SEMBOL ÇEŞİTLERİ

a) Gösterge

Gösterge terimi, aklımıza kendisi aracılığı ile başka bir şeyi, yani varlığı, olguyu, düşünceyi, yansıtan bir vasıtayı getirmektedir.[14] Bir başka deyimle göstergelerin ayna kavramlar olduğunu söyleyebiliriz. Teknoloji ile ilgili olarak bu terim, ölçümleri gösteren bir araç olarak kullanılmaktadır. Termometre, pusula, barometre, trafik işaretleri, otomobil içerisindeki göstergeler hep bu türden göstergelerdir. Göstergeler, insan yaşamını kolaylaştıran, ona zaman ve pratiklik kazandıran araçlardır. Yaşamın hemen hemen her alanında bunları gözlemlemek mümkündür. Konuştuğumuz dilin yazınsal ürünlerindeki noktalama işaretleri, beden dilinde kullana geldiğimiz jest ve mimiklerimiz hep bu türden sembollerdir.Yani bir

[13] K .Özlem Alp, *Kültürel Sembollere Giriş*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, s. 3 - 4

[14] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil* s. 25.

anlamda semboller bize olay ve olgular hakkında doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi aktarmaktadırlar.[15]

Göstergeler, bir toplum içerisinde uzlaşımsal olarak kabul edilen işaretlerdir. Geçerliliklerini yaşadıkları toplumun içerisinde sürdürürler. Örneğin "Elma" işitsel bir gösterge olarak sadece Türk toplumu için anlamlı, ancak "Tuffah," sözcüğü sadece duyumsal bir öğe olarak Arapça konuşan milletler için anlamlı ve geçerli olacaktır. Bu iki kavram, daha farklı dilleri konuşan topluluklar için anlamsız bir ses yığını ve gürültü olmaktan öte bir anlam taşımayacaktır.[16]Gösterge şöyle tanımlanmaktadır: ***"Bir gösterge bir kimse için, herhangi bir şeyin yerini herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan şeydir."***[17]

Charles Sanders Pierce, dilbilimde göstergenin üç temel sac ayağı olduğunu söyler. Bunlar, "Temel Anlam,""Nesne," ve "Yorumlayan" dır. Birinci durum, dilbilgisel temeldir. İkinci durum, mantıklı bir zemine düşüncenin oturmasıdır. Üçüncü durum ise söz bilim (Retorik) olarak ifâde edilmesidir.[18]

Kısaca gösterge terimi, akla kendisi aracılığı ile başka bir şeyi adeta ölçen ve niteliklerini yansıtan bir aynayı getirmektedir. Teknoloji ile ilgili olarak bu terim, ölçümlerini gösteren araç olarak kullanılmaktadır.[19]Göstergeler bir kâğıdın iki yüzü

---

[15] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil* s. 26.

[16] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil*, s. 27.

[17] Pierce, Charles Sanders ,'*Göstergeler Kuramı XX.Yüzyılda Dil bilim Kuramları* içerisinde' (Çev Mehmet Rıfat), YKY, İstanbul , 2008, s. 232.

[18] Pierce, *a.g.e*, a.y.

[19] Hasan, Eren, ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1988, c.1, s. 566.

gibidir. Kavram ile kavramın zihinsel imajı birbirini tamamlar.[20]Göstergenin yapısının genel hatlarıyla ortaya konulması, tezimiz açısından önem arz etmektedir. Çünkü tezimizin ileriki aşamalarında göstergenin sembolik tarzda kullanımının anlaşılmasında bize önemli bir katkı sağlayacaktır. Zira Kur'an vahyi de neticede bir **"Hitap"** metni olduğundan sembollerle içkin olduğunun açık bir kanıtını teşkil edecektir.

b) İşaret

Gösterge kavramı, genel olarak bir başka şeyin yerini tutabilecek nitelikte olduğundan kendisi dışındaki bir şeyi gösteren her türlü nesne, varlık ya da resim biçiminde tanımlanmaktadır.[21] Saussure, dilsel göstergeyi iki yanlı bir yapı olarak belirtir. Göstergenin bir yanını akustik denilen ses oluştururken diğer yönünü ise zihindeki tasarımların teşkil ettiğini ifâde eder. Kısaca ifâde etmek istersek, gönderge ile gösterge arasındaki farkın dil düzeni ile dil dışı dünya arasındaki durum farkından kaynaklandığını söyler.[22]

İşaret, sembol kapsamında değerlendirebileceğimiz bir iletişim yöntemi ve tekniğidir. Daha çok görsel alana hitap eden bir içeriğe sahiptir. Bu açıdan görüntüsel sembollere (ikonlara) benzer; fakat oluşum ve iletişim tarzları farklıdır. İşaret, nedensiz ve uzlaşımsal bir göstergedir. Gösterge ile gösterilen arasında ilişki çoğunlukla yoktur.Toplumlar genellikle nedensiz olarak bir işareti belli bir anlamı ifâde etmesi için seçmiş ve üzerinde bir nevi icmâ etmişlerdir. Trafik işaretleri, acil

[20] Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 153.

[21] Doğan, Günay, *Sözcük Bilime Giriş,* Multilingual , İstanbul, 2007, s. 52-53.

[22] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 35.

durum ikazları, sağlık sektöründe kullanılan birtakım işaretler bu durumu ifâde eden harika örneklerdir. Özetleyecek olursak dilsel semboller olan sözcükler ile işaret semboller arsındaki en büyük fark, dilsel sembollerin zihinsel bir çağrışım alanı var iken, işaret sembollerin ise zihinsel bir çağrışım alanı yoktur. Sadece uzlaşımsal olarak kabul edildikleri için belli bir anlama gönderimde bulunurlar. İşaret semboller, farklı kültürel çevrelerde farklı uzlaşılara dayanabilecekleri için evrensel bir nitelik kazanamazlar. Birleşik Krallık' ta trafiğin sağ taraftan akması gibi.

c) İkonlar

İkon/İkona, Fransızca orjinli bir sözcük olup, Hristiyanlığın Ortodoks ve diğer mezheplerinde İsa, Meryem veya azizlerin tahta üzerine mumlu veya yumurtalı boyalarla yapılmış dini içerikli resimleri şeklinde tanımlanmıştır. [23]

İkonlar, kültürün simgesel kılavuzu olarak göze çarpmaktadır. Dil, belirttiği nesne ya da olgu var olmazsa bile kendisini anlamlı kılacak özelliği taşıyacak bir araca sahip göstergeler bulabilmiştir.[24] Bu tür göstergeler tek başına bir anlam taşımadıklarından ancak bir yorumlayana ihtiyaç duyarlar. Yani bir simgeyi simge yapan, yorumlayandır. Zira simgeyi yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapacak özelliği sergileyemeyecektir.

[23] Komisyon, *Türk Dil Kurumu Sözlük*, Ankara, 2005, s. 950.
[24] Rifat, Mehmet, *XX.Yüzyılda Dilbilim ve Gösterge Dil ve Gösterge Bilim Kuralları*, s. 234.

Heykeltıraşların bazı eserlerinin sanat severlerce farklı yorumlanmaları bu durumu çok çarpıcı şekilde ifâde eder.Yakın bir zamanda ülkemizin doğu illerinin birisinde“insanlık anıtı” olarak yorumlanan bir heykelin “ ucube” olarak tartışılması da bu bağlamda önemli bir örnektir.

Dil – sembol ilişkisinde kısaca değindiğimiz bu sembol/simge türleri, Kur’an dilinde bizlere yeni anlam alanları yaratma imkânı sağlayacaktır. Kur’an metninin de dilin bütün sembol türlerine işaret eden bir yapıya sahip olduğundan bu anlamda bu kavramları öğrenmek meselenin anlaşılmasında bizlere önemli imkânlar sağlayacaktır.

4. SEMBOLÜN İÇERDİĞİ ANLAM UNSURLARI

Sembollerle ilgili verdiğimiz tüm bu açıklamaların temel amacı iletişimde kullanılan göstergeler arasında sembolün yerini ve konumunu belirlemek, din dili içerisinde sembolizmin imkânını ortaya koymak olacaktır. Sembolün içerdiği anlam unsurlarını; düz anlam, yan anlam, anlam aktarmaları ile kazanılan anlamlar gibi temel başlıklarda ele alacağız.

a) Düz / Temel Anlam

Düz anlam, bir sözcüğün birinci anlamı ya da zihinde uyanan ilk anlamıdır veyahut sözlükte ifade edilen birincil manasıdır. "***Bir göstergenin gösterilenini oluşturan kavramın kapsamı ya da gösterilenin durağan anlamsal görünüşüdür.***[25]" Bir başka ifâde ile aynı dili konuşan bir topluluğun bir sözcük ile ilgili sahip oldukları ortak değerlerin tümü o sözcüğün düz anlamıdır. Örneğin, "Bayrak" sözcüğünün sözlükteki anlamı, belirli bir topluluğa, ulusal ve topluluğun niteliğine göre renkleri ve şekilleri özelleştirilmiş dikdörtgen biçimindeki kumaş anlamındadır. Tüm bu anlatılanlardan hareketle temel anlam/esas anlam diye de isimlendirilen düz anlam, dil ile ilgili olarak bir ses bileşiminin başlangıçta yansıttığı ilk ve asil anlamdır, [26]denilebilir. Düz anlam edebî literatürde ise "Hakikî anlam" olarak anlamlandırılmaktadır.

b) Yan Anlam

Bir ses bileşiminin başlangıçtaki yansıttığı ilk ve asil anlama "düz anlam" denildiğini yukarıda belirtmiştik. Dil bilimde ele alınan gösterge teriminin ses bileşimi kısmı, gösteren, kavram kısmı ise, gösterilendir. Buna göre, temel anlam ya

[25] Günay, *Sözcük Bilime Giriş,* s. 69

[26] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 39.

da düz anlam gösterilenle özdeşlik içerir. Ancak dilde kullanılan göstergeler, her zaman temel anlamlarıyla kullanılmazlar. Göstergelerin/sözcüklerin başka nesnelerle ve olgularla benzerlik, yakınlık gibi niteliklerden dolayı ilk anlamlarından farklı bir anlamda kullanılarak farklı kavramları/gösterilenleri yansıttıkları da bilinmektedir.[27] İşte bu yeni anlama da "Yan Anlam" veyahut **"Yakın Anlam"** denmektedir. Bu gerçekliği Doğan Aksan şöyle vurgulamaktadır: "***Her dilde sözcüklerin çoğunluğunun birden fazla anlamı yansıttığı, çok anlamlı olduğu düşünülürse dil adını verdiğimiz düzen içinde gösterenlerin tek bir görev yüklenmediklerini söyleyebiliriz.***[28]**"** Söz gelimi **"okumak"** eylemi temel anlamı dışında **"öğrenim görmek"**, **"dirsek"** temel anlamı vücudun bir bölümü olarak kullanılırken, yan anlamda ise, dirsek biçimindeki köşeli mekanlara da bu isimlendirilme yapılmaktadır. Ancak şu da göz ardı edilmemelidir ki tüm bu örneklerden hareketle yan anlam , asla temel anlamdan bağımsız müstakil bir varlığa sahip değildir. Gücünü ve etkisini temel anlamdan kazanma niteliğine sahiptir.

c) Anlam Aktarmaları (Mecaz)

Bu başlık altında inceleceğimiz temel yapı, söz sanatları bağlamında ele alınan **"Metafor," "Mecaz," "İstiare"** gibi kavramlardır. Yine bu noktada deyim aktarmaları önemli bir işleve sahiptir.[29] Deyim aktarması, sözcüğün dile getirdiği kavramla onun işaret ettiği nesnenin bir başka varlıkla olan benzerliği yoluyla o

[27] Yavuz, *a.g.e*, s. 41.

[28] Günay, *Sözcük Bilime Giriş,* s. 182.

[29] Günay, *Sözcük Bilime Giriş*, s.183.

kavrama aktarma olayıdır.[30] İnsanoğlu başta vücut organları ile ilgili kavramlar olmak üzere kendisi ile ilgili şeylere benzettiği nesnelere onların adını vermiş böylece her dilde aynı gelişimsel döngülere rastlanmıştır. Bu yapı İslâm geleneğinde kendisini **"Elfaz-ı - Müşterek"** olarak kavramsallaştırmıştır. Örneğin insan vücudunun bir bölümü olan **"Boğaz''** 'ın, eşyanın boğaza benzer bölümü, (şişe, testi, kazak vb.) ya da iki dağ arasında kalan dar geçit, iki kara arasında dar deniz gibi. Bir insan uzvu olarak **"Göz"** anlam aktarması yoluyla pınar, kaynak gibi coğrafî bir terim anlamı da kazanabilmiştir. Buradan hareketle dil, dediğimiz yapı ihtiyaçlar çerçevesinde her zaman yeni yeni kavramsallaştırmalara gitmek durumunda kalmıştır diyebiliriz.

V. Doğan Günay ise anlam aktarmalarını "***Eğretileme***" başlığı ile ele alarak, "***Herhangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesi, tasvir edilmesi***[31]," şeklinde bu durumu ifâde etmiştir. Bu meselenin söz sanatları bağlamında yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de de yer aldığını söylemek mümkündür. Zira, edebî geleneğin çok güçlü olduğu Arap toplumlarının ilk dönem şiirlerinde dahi bu söz sanatlarını görmekteyiz. Bir örnek olması açısından Bakara Suresi 133. ayetini inceleyelim: "***Yoksa Yakup'a ölüm geldiğinde siz orada mı idiniz*** ?" ayette geçen " ölümün gelmesi" gelip hazır bulunması gibi bir kullanım gerçekte muhal olacağı için buradaki ölümün gelmesi ifades, mecaz/ad aktarması olarak değerlendirilmelidir. Mecazın kullanımına ilişkin bir başka ayet ise Mâide suresi 54. ayetidir.***"Ey İman edenler sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği bir toplumu getirecektir."*** Bu ayette vurgulanan **"Sevgi"**, **"Sevmek"** gibi duygu içerikli söylemlerin Allah'a

[30] Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 153.

[31] Günay, *Sözcük Bilime Giriş*, s. 73.

yakıştırılması, geleneksel teoloji açısından ciddi problemleri doğuracağı kuşkusuzdur. Bu durumu gören çoğu müfessirler, bu ifadeleri mecaz olarak ele almışlardır.[32] Anlam aktarmalarına buna benzer daha pek çok örneği Kur'an'da bulmak mümkündür.

[32]Necdet, Çağıl, *Din Dili Ve Mecaz,* İz yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 41.

II.BÖLÜM

A) KUR'AN DİLİNİN SEMBOLİK YAPISI

1. Müteşâbih ve Muhkem İçerikli Dilsel Yapı

Ş-B-H kökünden türeyen bu sözcüğün temel anlamı varlık ve olguları nitelikleri itibari il benzerlerini ortaya koymaktır.[33] Özellikle renk, tat, adalet ve zulüm vb. gibi kavramlarda bu durumu gözlemlemek mümkündür. Bir başka tanıma göre, ise soyut ve somut varlıkların aralarındaki benzerliklerin ifâde edildiği bir kavram olarak tanımlanmaktadır.[34]Terim olarak, anlam içeriğinde pek çok farklı anlamı barındıran, ancak bu anlamlardan birini tayin etmek için harici bir delile ihtiyaç duyulan ayetlerdir,[35]şeklinde de tanımlanmıştır.

Müteşabih kavramı, tefsir geleneğinde **"Müteşâbihu'l - Kur'an"** kavramı ile ele alınmış olup tefsirinin müşkül bir durum arz ettiği ifade edilmiştir. Müfessirlerin konuya bu şekilde yaklaşmalarının en temel sebebi, Kur'an mesajını anlama ve anlamlandırma çabalarında, onu salt tanrısal metinler olarak okumaları ve de Sünnî teolojinin Kur'an'ı, **"Kelâm-ı kadîm"** olarak değerlendiren anlayışının etkisinde kalmalarıdır.

Buradan hareketle geliştirilen Tenzihî dil, Teşbihi dil ve Temsilî dil anlayışları , farklı mezhepsel okumaları da beraberinde getirmiştir. İslâm tarihinde

---

[33] Ragıp, El-İsfahanî, *El-Müfredat*, (Kuran Kavramları Sözlüğü) (Çev.: Abdulbaki Gölpınarlı Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 537.

[34] El-İsfahanî, *El-Müfredat* , ay.

[35]İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, DİB Yayınları, Ankara, 1996, s.128.

önemli tartışmalara yol açan "Halku'l - Kur'an" meselesini de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Ancak bu tartışmalarda olumlu bir nokta olarak vahyin mahiyeti yani "ne "ligine olan ilginin ta o zamanlarda dahi var olması, takdire şayan bir durumdur. Ancak yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi temel paradigma, onu salt durağan bir metin olarak görme anlayışı olduğundan, ilahî hitabın diyalektiği, canlı retoriği, ıskalanmış ve gözden kaçırılmıştır. Şifahi kültürle[36] yoğrulmuş bir coğrafyada Kur'an'ı yazılı tanrısal bir metin olarak değerlendirmek, isabetli bir tutum olmamıştır. Zira Kur'an baştan sona canlı bir hitap metnidir.

Müteşâbihlik meselesini tezimiz açısından değerlendirirsek Kur'an dilinin sembolik yapısında müteşâbih ayetlerin önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Zira, duyular ötesi alana tekabül eden metafizik olgular, sembolik bir anlatımla Kur'an'da ele alınmıştır. Genel hatlarıyla ifade edecek olursak Allah'tan ve sıfatlarından, kıyametten, ahiret gününden, cennet ve cehennemden, meleklerden, şeytandan söz eden ayetler hep sembolik dil çerçevesinde ele alınmıştır. Bir başka anlatımla gayb âlemi, fizikî âlemin varlık ve nesneleriyle anlatılmıştır. Çünkü insanoğlu zihninde bu kavramları ancak çağrışım alanları ile değerlendirip anlayabilecektir.Yani yaşadığı kültürel çevrenin etkisinde şekillendirdiği dil göstergeleri ile aralarındaki benzerlikten dolayı anlamlandıracaktır. Müteşâbih ayetlerdeki kullanılan dilin dolaylı bir dil olması sembolik dilin verileri göz önüne alındığında aralarındaki bir başka ortak noktadır.[37]O halde Kur'an'ın kendi diyalektiğini kurgularken yoğun bir şekilde sembolik dil formlarını müteşâbih bir tarz ile ele aldığını söyleyebiliriz.

[36] Süleyman, Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kuran*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008, s. 123.

[37] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 273.

Müteşâbihlik meselesi, mezhepsel tavır ve tutumların belirlenmesinde yine belirleyici başat bir rol üstlenmiştir.[38] "Allah'ın eli," "Allah'ın gelmesi," "Allah'ın görülmesi" vb. ayetler bu kapsamda çeşitli bakış açılarıyla yorumlanmış hatta çeşitli ayrışmalara sebep olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, insanların hidayetini isteyen onlara yaşam ilkelerini öğretmek maksadıyla indirilen bir kitaptır. Dolayısı ile hedefi insanlığın kurtuluşuna vesile olmaktır. Böyle bir kitaba anlaşılmaz, yorumlanamaz, bilinemez yaftası yapıştırmak insaf ve merhamet sınırlarını aşmak anlamına gelecektir.[39] Hak ve hakikat kitabı olan Kur'an'ın insanlara anlayamayacaklar bir şekilde hitap etmesi hikmete ters bir durumdur. Müteşâbihatın manasını yalnızca Allah bilir dersek peygamberimizin kendisine indirilen kelamın anlamını bilmediği gibi bir neticenin doğması da kaçınılmaz olacaktır.Yani buna göre Allah resulü, Allahın sıfatlarından, ahiretten, meleklerden, şeytandan bahsederken ne dediğini bilmeyen, bilmeden konuşan bir kimse pozisyonuna düşecektir. Bu durum, her işini hikmetle yapan Hz. Peygamber için muhal olacaktır. Müteşâbih kavramına çok farklı bir perspektifle yaklaşan Prof. Dr. Süleyman ATEŞ, **"Muhkem'i"** ***"El-Kitap"*** olarak anılan Musa'ya verilmiş ***Tevrat*** olduğu, Müteşâbih'i, ise ***İbranice ayetler***,[40] şeklinde değerlendirmiştir. Bu yaklaşımı Kur'an'ın evrenselliği noktasında ciddi handikapları içinde barındıran bir tutum olarak değerlendirebiliriz. Kur'an'ı anakronizme teslim etme gibi ciddi bir sorun, bu tutumun bir neticesi olacaktır. Şüphesiz her metin gibi Kur'an metni de hitap ettiği çevrenin sosyo-kültürel yapısından ve Arap dilinin

[38] Enver, Apa, '*Müteşabih Ayetler Kavramı Hakkında Tarihi Ve Semantik Bir İnceleme*', AÜİFD, c.XLIII, 2002, Sayı 2, s. 152.

[39] Apa, '*Müteşabih Ayetler Kavramı Hakkında Tarihi Ve Semantik Bir İnceleme,'* s. 160

[40] Süleyman, Ateş, *Tefsirin Dünü Bugünü Sempozyumu,* (Samsun 22-23 Ekim) Fecir Yayınevi, Ankara, 1992, s. 6.

kendi iç dinamiklerinden etkilenmiştir. Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabası içerisinde olan her okuyucu (süje) nesne ile ilişkisini Arap dilinin imkânları içerisinde metnin bağlamını ve mesajını yakalamaya çalışmalıdır.[41]

Kuran-ı Kerim, insan zihninin algı kapasitesini aşan bazı gerçeklikleri özellikle zaman dışı olay ve olguları (Allah, melek, ahiret, vahiy) vb. insan zihnine yaklaştıracak kavramsallaştırmalara giderek "Müteşâbihat gibi anlatır. Böylece kendini farklı anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde olanlara açmış olacaktır.[42] Muhkem kavramı, H-K-M, kökünden olup menetmek, geri çevirmek anlamlarına gelmektedir. Meşhur şair Cerir, bir şiirinde bu kavramı şöyle dile getirmektedir:***"E benî hanifete ahkimû sufehâkum. İnnî ehâfu aleykum en eğdaba."*** "***Ey Hanife Oğulları! sefihlerinizi (Ayak takımınızı) benden uzak tutun, bana sataşmalarını engelleyin. Zira size gazap duyacağımdan korkuyorum.[43]"***

Bu şiirde de görüleceği üzere **H-A-K-E-M-E** fiili; engellemek, yasaklamak gibi anlamlarda kullanılmıştır. İnsanları zulümden ve haksızlıktan men eden kararlar verdiği için yargıçlara 'hakim' denmiştir. Muhkem kavramı, literal anlamı itibari ile herhangi bir şüphe taşımayan, manası da apaçık olan ayetlerdir.[44] Kur'an, bu ifâdeyi şöyle dile getirmektedir: "***Bu Kitabın bir kısım ayetleri kesin anlamlıdır. Bunlar onun özünü teşkil ederler. Diğer kısmı ise birden çok anlamlıdır.[45]"*** Kur'an müfessirlerinin pek çoğu yukarıdaki ayeti ve buna benzeyen diğer ayetleri Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma çabalarında Muhkem- Müteşâbih kavramları ile

[41] Şaban Ali, Düzgün, ' *Mâturidî'nin Kuran Yorum Yöntemi'* Kelâm Araştırmaları 10:1, 2012, s. 1-18.

[42] Düzgün, ' *Mâturidî'nin Kur'an Yorum Yöntemi'* s. 3.

[43] El-İsfehânî, El-Müfredat, H-A-K-E-M-E, Maddesi, s. 299.

[44] El- İsfehânî, *a.g.e*, s. 302.

[45] 3/Al-i İmran / 7

tasnifleyerek bir düşünsel çaba ortaya koymuşlardır. Özellikle "Ulûmu'l Kur'an" olarak ifade edilen disiplinlerde bu konuları çok ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Muhkem ayetlerin ele alınış biçimi olarak bir başka yaklaşım da bu ayetlerin anlam itibari ile basit, sade bir içeriğe sahip oldukları, buna karşın müteşâbih ayetlerin ise daha karmaşık, anlamlandırılması zor ve kompleks bir yapıya sahip olduklarıdır.[46]

Kanaatimizce tefsir usulcülerinin Kur'an metnini ezeli kelam **"Kelâm-ı kadîm"** olarak gören bakış açıları, Kur'an'ı ontolojik olarak beşerî düzlemden bir hayli uzaklaştırmıştır. Hatta O'nu, dokunulmaz kılmış ve tabulaştırarak bir ölü metin haline gelmesinde de başat bir rol oynamıştır. Oysaki problem, Murad-ı ilahînin insanî düzlemde insana anlatımından başka bir şey değildir. Burada temel yaklaşımımız Kur'an'ı, "Arap Dili ve Edebiyatı" içerisinde belli dil kuralları içerisinde anlamlandırmanın en doğru yol olacağıdır. Zira insan, ancak insanî olanı anlayacak ve de kavrayabilecek imkânlara sahiptir. Ku'ran metnini, **" İlm-i - Derya" " Batini İlimler Kaynağı"** gibi yaklaşımlarla ele almak, onun insanla olan ya da olabilecek ilişkisini akamete uğratacaktır. Esas anlamı engel olmak, alıkoymak olan **H-K-M** kökünden pek çok gösterge türetilmiştir. Bu anlamda hayvanı gemlemek tabiri Arapçada kullanılan bir ifadedir.[47] Örneğin Hakim'e "Hakim" sözcüğünün gösterge olarak kullanılması, onun haksızlıklara, yolsuzluklara engel olmasından dolayıdır. Hikmet kavramının, felsefe, ilim hatta nübüvvet gibi manalarda kullanılması, eksiklik, yanlışlık ve uygunsuzluğa engel olma[48] anlamını barındırmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de muhkem alandan söz eden ayetler, müteşâbih ayetlere nazaran daha fazla

[46] Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s. 128.

[47] El- İsfehânî, El-Müfredat, s. 299.

[48] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 315.

sayıdadırlar. O halde Kur'an ayetlerinin dilinin büyük bir bölümü muhkem ayetlerden oluşmaktadır. Hükümlerden (Fıkhî Alan) ibadetlerden, siyasetten, ahlakî davranış ve ilkelerden bahseden ayetleri bu duruma örnek olarak sayabiliriz. Dolayısıyla bu alanda kullanılan dilin, muhkem alan dili olduğunu söyleyebiliriz. Muhkem dili anlamak için Arap coğrafyasını, edebiyatını, gelenek ve göreneklerini, kültürünü, siyasal organizasyonlarını, yani siyasal aklını [49] iyi irdelemek gerekir.

2. Temsilî Dil

Arapçada kitabet, ilham, işaret, gizil konuşma, fısıltı, telkin[50]gibi anlamlarından hareketle vahiy, teknik bir tanımla: Gizli olanın alenîleşmesi, örtünün kaldırılması, muğlaklığın giderilmesi, bir sırrın ifşâ edilmesi gibi anlamlara gelmektedir. [51]

Tanrı - insan ilişkisi bağlamında en genel işleviyle vahiy, tanrının insanla kurduğu harikulade iletişim biçimlerinden biri olarak tanımlanır. Ancak vahyin mahiyeti açısından bakıldığında, Tanrı ile insan arasında "özel bir iletişim" aracı ya da şekli olarak temayüz etmektedir. Bu özel oluş, aslında her iki varlığın ontolojik yapı itibari ile iki farlı vasatta yer almalarından kaynaklanmaktadır.[52]Ancak Tanrısal irade vahyini, kültür üreten bir varlık olan insana yine onun dil kodları içerisinde seslenerek bu ilişkiyi gerçekleştirmiştir. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada bu dil kodlarının çözümü tezimiz açısından son derece ehemmiyet arz eden bir konu

[49] Muhammed Abid, El-Câbiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, (Çev. :Vecdi Akyüz), Kitabevi Yayınları , İstanbul, 1997, s. 13.

[50] El-İsfahanî, El-Müfredat, s.1140.

[51] Murat Aslan, *365 Kuran Kelimes*i, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011, s. 589

[52] İbrahim, Bor, *'Vahiy Kültür İlişkisi,'* A.Ü.İ.F.D, Sayı 52, s.122.

olacaktır. İşte bu noktada Kur'an'ın dil çözümlemelerinde temsilî dil, teşbihî dil, mecazî dil, sembolik dil yaklaşımlarını nasıl ele aldığını bu problemi nasıl bertaraf etmeye çalıştığını ele alacağız. Temsilî dil, temelde analoji mantığına dayanan bir yapıya sahiptir. Buradaki benzerlik ilişkisi iki farklı tarzda kurulmakta bunlardan biri atıf analojisi, diğeri ise nispet analojisidir.[53]Bu iki analoji türü, iki farklı işleyiş biçimine sahiptir. Bu iki analoji mantığı çerçevesinde gerçekleşen Kur'an okumaları temsilî dilin en güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'daki özellikle de Allah'tan ve gayb aleminden bahseden ayetlerin anlaşılmasında Kur'an, yoğun bir şekilde temsilî dilin imkânlarından yararlanmaktadır.[54]Kutsal kitabımızın anlatımına uygun bir Allah tasavvuruna sahip olmak, bireyin dinî, ahlakî ve vicdanî tavır ve tutumlar geliştirmesi açısından son derece önemli fırsat olacaktır.Tenzih gayretiyle haddinden fazla aşkınlaştırılmış bir Allah imajı ferdin duygusal ve düşünsel dünyasını akamete uğratacağı aşikârdır.[55] Bektaşî fıkralarındaki Allah ile ilgili ince nüktelerin bu durumdan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Oysa Kur'an'a göre Allah, hem yeryüzünde hem de gökyüzünde ilahtır.[56]Ve O, insana şah damarından daha yakındır.[57]Tenzih düşüncesi uğruna Allah'ı her türlü ahlakî kayıttan bağımsız olarak tasavvur etmek, Kur'an-ı Kerim'de baştan sona vurgulanan "Allah'ın Ahlakiliği"ni [58] ıskalamak anlamına gelecektir. İslâm düşünce ekolleri içerisinde özellikle Eş'arî gelenek, sünnî paradigmanın Allah tasavvurunun

[53] Yavuz, *a.g.e*, s. 232.

[54] Bkz,24/Nur/35, 6/Enam/14,115,101 ; 40/Mü'min/19; 42/Şura/31; 18/ Kehf/109; 55/Rahman/26,78; 2/Bakara/255 ; 3/Al-i İmran/26-27;57/Hadîd/3; 58/ Mücadele/7

[55] Ömer, Özsoy, İlhami, Güler, *Konularına Göre Kuran*, Fecir Yayınları, Ankara, 2012, s. 171

[56] 43/Zuhruf/84

[57] 50/Kaf/16

[58] İlhami, Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s. 40-41

oluşumunda etkin bir role sahiptir.[59] Mâturidîlik, ve Mutezile ise Allah'ın sıfatları konusunda zaman zaman ılımlı teşbih diyebileceğimiz bir yaklaşımı sergileyebilmişlerdir.

Tek tanrılı inanç sistemine sahip ilahî dinler, Musevîlik, Hristiyanlık ve İslâmiyet, hep tanrı hakkında insanî nitelikleri kullanarak konuşurlar. Âlim, Kadir, baba, gören, işiten, gelebilen, gidebilen, intikam alan, eli, yüzü olan, melik, yargıç vb. gibi. Bu üç dinin en temel sorunu, tanrının nasıl bir varlık olduğu O'nun insan, evren, ve tarihle nasıl bir ilişkiye sahip olduğu olmuştur.[60]Yüce kitabımız Kur'an'da, Allah'ı konu edinen ayetlerin yer yer "Antropomorfik" bir yaklaşım sergilediğini söyleyebiliriz. Allah'ın mahiyeti hakkında İslâm düşünce geleneğinde bu mesele üç farklı yaklaşımla el alınmıştır. **1.** Kaba Antropomorfizm yani Müşebbihenin izlediği yol ve tutum. **2**. Allahın sıfatlarını reddetme (Muattıla-Mutezile) **3.** Ilımlı teşbîh,[61] Ehli Sünnet ve'l Cemaat gibi

Mücessime mezhebinin kaba antropomorfik söyleminde özellikle yaygın olduğu, İran, Irak ve Suriye gibi bölgelerin İslâm öncesi yerel kültürlerin ve dinî inanışların Mecusîlik, Yezidilik, Zerdüştlük gibi dinlerin etkisi ile Ku'ran'daki analojik ifadelerin literal yorumlanmasıyla Allah'a cisim, beden ve organlar atfedilerek insanîleştirilmiştir. Hulûliye[62] gibi anlayışlar bu duruma örnek verebileceğimiz en çarpıcı örneklerdir.

---

[59] Güler, Özsoy, *Konularına Göre Kuran,* s. 171 vd.

[60] Mehmet, Aydın *'Tanrı Hakkında Konuşmak,'* DEÜİFD, 1993, c.1, s. 25.

[61] Güler, *Allah'ın Ahlakiliği,* s. 39.

[62] Abdul kahir, El- Bağdadi, *El- Farku Beynel Firak* (Mezhepler Arasındaki Farklar) (Çev: Ethem Ruhi Fığlalı), TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 170.

Büyük fıkıh ekollerimizden, Malikilik, Hanbelilik, ve Şafiilik, ile Hadis Ehli (Selefiyye) ise diğer sıfatlarla birlikte, Kur'an'da Allah'a nispet edilen baş, yüz, göz, el, yan, sağ, gelme, gitme, inme, çıkma, oturma gibi insanî nitelikleri Allah'a izafe etmişlerdir. Ancak bu sıfatların birer metafor olduğunu söyleme noktasında ise çekimser bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu meseleyi te'vil etmeye de yanaşmamışlardır. Zira bu sıfatları te'vil etmek, onlara göre sıfatların ilahî oluşunu ciddi anlamda olumsuz etkileyecek tehlikeli bir durumdur. Bundan dolayı bu sıfatların keyfiyetlerinin bilenemeyeceği gibi agnostik bir tavra evirilmişlerdir. Yine te'vile kaçmamak adına bu sıfatlarda **"tevakkuf"** sergilemişlerdir. Durup beklemeyi, bundan öte anlamlara ve yorumlamalara yönelmeyi tehlikeli bir adım olarak değerlendirmişlerdir. Açıkçası bu tutumda tenzihi yaklaşımın çok ciddi bir etkisi vardır diyebiliriz.

Tenzihi savunan Mutezile mezhebi ise beş temel esastan birincisi olan Tevhit ilkesinde, Kur'an'da açıkça yer alan Allahı'ın **eli,**[63] **yüzü,**[64] **oturması**,[65]vs. gibi haberî sıfatların tümünü te'vil ederken; kudret, ilim, hayat sıfatları hariç olmak üzere sıfatın kök anlamıyla Allah'a nisbet edilmesini kabul etmeyen bir tutum sergilemişlerdir.[66] Onlara göre bu sıfatlar da dahil olmak üzere bütün sıfatlar Allah'ın zatının aynısıdır. Yani zatı ile özdeştir. Bu yaklaşımlarındaki temel aldıkları

[63]5/ Maide/64; 38/ Sad/75; 39/ Zümer/67

[64] 55/Rahman/26

[65] 20/Taha/5

[66] Güler, *Allah'ın Ahlakiliği*, s. 40

referans ayet, ***"Onun benzeri hiç bir şey yoktur***[67]" ayetidir. Tabiî olarak bu söylem, beraberinde değilleyen (Selbi) bir dili zorunlu kılmıştır.

Mâturidîliğin savunduğu ılımlı teşbîhe gelince, onlar da haberi sıfatları Mû'tezile gibi te'vil etmiş fakat Mû'tezileden farklı olarak sıfatların Allah'ın zatının ne aynı ne de gayrı olduğunu savunmuşlardır.[68]Buraya kadar anlatılanlardan hareketle İslâm, düşünce ekolleri, Kur'an âyetlerini anlama ve yorumlamada üç temel yaklaşımı benimsemişlerdir. Tenzihî dil, teşbihî dil ve temsilî dil olmak üzere Tanrı hakkında konuşma imkânını bu dil yaklaşımları ile ele almak maalesef günümüz koşullarında pek mümkün görünmemektedir. Ancak Allah'ın Kur'an'da bahsedilen bu sıfatlarını insanî düzlemdeki karşılıklarını ortaya koyarak meseleyi daha anlaşılır bir duruma getirebiliriz. Örneğin, Allah'ın Kur'an'da "Nâsir" olarak ifade edilmesi, yani yardımcı olarak betimlenmesi beşerî vasatta insanın insana yardımı gibi bedensel, cismanî bir yardım olmayacaktır. Ancak Ahzâb/26, Âl-i İmrân/125. ayetlerde vurgulandığı gibi inkarcıların kalplerine korku salmak da "Yardım" olarak yorumlanabilir.[69]Bir başka örnek olarak, Allah'ın koymuş olduğu kanunlar ile bir kuş, ağaç, insan yaratması ya da yağmur yağdırması fiilleri ile insanın teknolojik icatlarda bulunması üretimde bulunma açısından benzer fiillerdir. Faillerin ontolojik yapılarının farklı olmasına rağmen fiillerin sonuçları bakımından benzerlik vardır.[70]

---

[67] 42/Şura/11

[68] Nureddin, Es-Sabûni, *Maturidiyye Akaidi,* (Çev.: Bekir Topaloğlu), DİB,Yayınları, Ankara, 199 s.71.

[69] Güler, *Allah'ın Ahlakiliği,* s. 43.

[70] Güler, *a.g.e,* a.y.

Kur'an'ın anlaşılmak için gönderilen bir ilahî mesaj olduğu gerçeğinden hareketle onun ayetlerini insanî dil olanakları içerisinde anlamlandırmaya çalışmak durumundayız.Yukarıdaki ayetlerde bu imkânın gerçekleşme olasılığının ispatlamaya çalıştık.

Kur'an'ın anlam dünyasını kavrayabilmek için bu muhtevayı bize aktarırken kullandığı dilin karakteristiğinin yeterince kavranılması son derece ehemmiyet arz eden bir durumdur.[71] Bu iddiamızı savunma adına Kur'an'ın çeşitli dil kuramları çerçevesinde değerlendirerek farklı dil anlayışları geliştiren mezheplerin yaklaşım ve yorumlarına bakmak yeterli olacaktır. Bu farklı dil anlayışlarından "Teşbihî Dil" söylemini daha çok ilk dönem itikâdî siyasî İslâm mezheplerinden Müşebbihe, Mücessime fırkalarında görmekteyiz. Bu ekollerin bu dili benimsemelerindeki temel etken Kur'an'daki mecazî dili reddeden yaklaşımlarıdır. Zira bunlara göre, mecaz yalan ile eşdeğer bir kavram olduğundan bunu Tanrı için düşünmek muhaldir.[72] Yine bu yaklaşıma göre Kur'an'da mecazın varlığını kabul etmek kaçınılmaz olarak Allah'ı "yalancı," "gerçeğe aykırı iş yapan" bir varlık konumuna indirgemek anlamına gelecektir. Bu durumdan şiddetle kaçınılması gerekir. Dolayısı ile bu yaklaşımda olanlara göre mecaz, hakikati yalın bir şekilde ifade etme imkânı olmadığında yani insanoğlunun aciz kaldığı zamanlarda başvurduğu ya da istimdat ettiği bir durumdur. Böyle bir şeyi O'nun doğası için söylemek, iddia etmek olanaksızdır.[73]

[71] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 31.

[72] Mustafa, Öztürk, *Kuran Dili Ve Retoriği,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010 s. 149.

[73] Öztürk, *Kuran Dili Ve Retoriği,* a.y.

Hikmetle iş yapan bir varlığın kullarının zihinlerini allak bullak edecek neviden sözler söylemiş olması imkansızdır. Bununla beraber Allaha mecâz isnat etmek O'nun zâtiyetine ciddi anlamda halel ve nakısa getirecektir. Oysa şu bilinmelidir ki Allah ilk muhataplarına onların konuştuğu, anladığı, şiirlerinde bilip kullandıkları bir "dil" ile seslenmiştir. Kur'an dilini bu niteliğini görmemek meseleyi göz ardı etmek olacaktır."Tanrı hakkında konuşmak" din dilinin en temel problem atiği[74]olarak felsefeciler tarafından da irdelenen bir konudur. Kur'an dilinin merkezi kavramlarından biri olan "Allah" hakkında konuşmak din dili ekseninde farklı dil teorilerinin geliştirilmesine sebebiyet vermiştir. Zira Kur'an teosantrik bir anlam evrenine sahiptir. İşte bu noktada geliştirilen dillerden biri olan teşbihî dil, beraberinde kaba bir antropomorfizm tehlikesini de getirmektedir. Zira günlük dilde kullanılan kavramların kaba sözlük anlamları ile yani lafzî anlamlarıyla Tanrıya atfetmenin savunulacak hiçbir tutarlı tarafı yoktur. Böyle bir dilin tasvir edeceği tanrı tasavvurunun ulûhiyet anlayışı ile örtüşmesi ya da bağdaşması mümkün değildir. Böyle bir tutum, Eski Yunan ve Roma kültürlerindeki pagan tanrı tasavvurlarının teşbihî dil olarak Kur'an'a uygulamanın iz düşümü [75]olacaktır.

3. Sembolik Dil

Tanrı hakkında konuşmanın diğer bir yolu sembolik dildir. Sembolik dilin imkânını savunan düşünürlerin hareket ettikleri temel nokta dil-tecrübe arasındaki örtüşmenin tam olarak gerçekleşemeyeceği düşüncesidir. Zira dilin sınırları tecrübenin sınırlarını kuşatamayacak kadar sonlu ve sınırlıdır. Dolayısıyla olay ve

[74] Turan, Koç, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 19.

[75] Koç, *Din Dili* s. 55.

olguların dille ifade edilme olanağı olamayacaktır. Bu durumda dilin dolaylı anlatımı / mecazî anlatımı dediğimiz yöntemi ortaya çıkmakta ve bize yeni imkânlar ve fırsatlar sunarak yeni kavramsallaştırmalara gitmemizi kolaylaştırmaktadır. Çünkü sembolik anlatım gerek sanatta ve de gerekse de edebiyatta son derece etkili bir şekilde yıllar boyu kullanılagelmiştir. İşte bu noktada bu imkânın teolojide kullanılması pek tabiî olarak mümkün olacaktır.

Tanrının mahiyeti ve O'na karşı yapılan tapınmaların kuru ve sade bir dil ile anlatımı zâtiyeti itibari ile onu anlatmada yetersiz kalacaktır. Tanrı ile olan iletişimimiz tapınmalarımızda nasıl sembolik bir içerik taşıyorsa, O'nun hakkında kullandığımız dil de aynı şekilde sembolik bir dil olmak durumundadır. Metafizik âlemin insanî platformda algılanabilmesi ancak böylece imkân[76]dahilinde olacaktır.

İlk bakışta temsilî dil yaklaşımına benzeyen sembolik dil anlayışı bazı yönleri ile temsilî dil anlayışından tamamen farklıdır.Temsilî dil, tanrı ve diğer metafizik varlıklar ve olgular hakkında tek anlamlılık ve çok anlamlılık arasında mutlaka bir referans alanının bulunması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Oysa sembolik dil yaklaşımında dinî ibarelerin durağan, oturmuş ve herkes için aynı anlamı çağrıştıran bir anlama sahip olmaktan öte canlı, dinamik ve daha çok çağrıştırıcı (İmgeleme) içeren ifadeler olduğunu söyleyebiliriz.[77]Bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışalım: Söz gelimi, Ad kavmi ve Salih peygamber kıssasını analojik dil, tarihi, olgusal ve yaşanmış bir çerçevede ele alırken sembolik dil yaklaşımında olanlar bunu dinî bakımdan önem arz eden birtakım dinî, ahlâkî, değerlerin anlatımında önemli bir teknik olarak ele alıp değerlendirir.

[76] Koç, *Din Dili*, s. 88.

[77] Koç, *Din Dili*, s. 89.

Sembollerin insan yaşamında önemli bir yer işgal etmesi onların kaçınılmaz olarak hayatın her alanında kullanılmalarını gerektirmiştir. Cassier'in deyimiyle "Sembol yapan hayvan" olarak nitelendirilen insan, bu yeteneğini dinî tecrübe alanında da kullanması son derece doğal bir durumdur.[78]Dinî merasim ve ibadetlerin sembollerle yüklü olduğu bilinen bir husustur. Özellikle hac ibadeti ve namaz ibadeti içerisindeki bazı uygulamaları sembolizmle doğrudan ilintilidir. Şeytan taşlama, kurban kesme, ihram giyinme, sa'y yapma, namazda kıbleye yönelme, rükû ve secdede olduğu gibi.

4. Mecâzî Dil

Din dilinde önemli bir yer işgal eden dolaylı anlatım yöntemlerinden biri de mecazî anlatım tekniğidir. Biz bu durumu kısaca mecazî dil olarak ifade edeceğiz. Her ne kadar sembolik dil ve temsilî dile benzese de bu her iki dilsel yaklaşımdan önemli oranda farklılık arz etmektedir. Mecâzî dilin en önemli temel kavramlarından biri olan "Kinaye" sözcüğü kök anlamından hareketle yeni anlamlara ve kavramsallaştırmalara zemin hazırlayan bir yapısı vardır. Bu yönüyle mecâzî dil, daha çok temsilî dile benzeşim[79]gösterir. Sembolik dilde kavram, olanaklarını daha çok çağrışım alanındaki imajlarla ifade eder. Mecâzî dil ise linguistik sınırlar içerisinde kalınarak yapılan bir dolaylı anlatım yöntemidir.[80]

[78] Koç, *a.g.e*, ay.

[79] Öztürk, *Kuranın Dili Ve Retoriği*, s. 148.

[80] Koç, *a.g.e*, s. 110.

İslâm tefsir geleneğinde en kadim tartışma konularından biri olan mecâz, Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma yani te'vil meselesinde İtikâdî İslâm mezheplerinin temel yaklaşımlarında lehte ve aleyhte tutum takınanları görmek mümkündür.[81]Bu lehte ve aleyhteki tavırları belirleyen temel saik, Kur'an'ın mahiyetine dair tartışmalarda Onun muhdes bir kitap olup olmaması ya da kelâm-ı kadim olarak görülmesidir. Özellikle tanrıdan ve metafizik âlemden bahsedilirken Kur'an'î dilde en çok kullanılan yöntemlerden birisi mecâzdır. Kur'an-ı Kerim'de bu duruma en güzel örnek olarak Allah'ın haberî sıfatlarını verebiliriz. Allah'ın eli, yüzü, gelmesi vb. âyetleri başka türlü anlamlandırmak imkân dahilinde değildir. İşte Kur'anda'ki bu dile biz mecâzî dil diyoruz.

Kur'an dilinde kelime ve cümleler temel anlamlarında kullanıldıkları gibi yan anlamlarında, yani mecâzî olarak da kullanılmakta olduğunu pek çok âyette [82] görebiliriz. Bu anlamda mecâz, bir çok İslâmî disiplinde de ele alınmıştır. Örneğin Usûl-i Fıkhta mecâz konusu hüküm çıkarmada önemli bir tartışma konusu olmuş fıkhî istinbâtlarda mecâz üzerinden yürüyen farklı tartışmalara sebebiyet verilmiştir[83]

Mecâzî dil, temsilî dil gibi temelde analoji mantığına dayanır.[84]Çünkü mecâzî dilde iki şey arsında benzerlik ya da ilgi, ilişki dikkate alınarak bir kavramdan diğerine yada bir cümleden diğerine aktarılmaktadır. Bu aktarmalar yapılırken mecaz formları İstiare, kinâye, mecâz-ı mürsel ve teşhîs gibi dil enstrümanları kullanılmaktadır.

---

[81] Öztürk, *Kuranın Dili Ve Retoriği,* s. 135.

[82] Bkz, 8/Enfâl/2; 2/ Bakara/16, 70/Meâric/15-17; 4/Nisa/43; 37/ Saffât/49; 5/Maide/6

[83] Öztürk, *Kuranın Dili Ve Retoriği,* s. 145.

[84] Yavuz, *a.g.e,* s. 225.

Mecazi dilin sınırları iyi tespit edilemediği durumlarda birtakım batinî (aşırı) yorumlara zemin hazırlama gibi ciddi sorunlara yol açacaktır. Bu durumun gerek Kur'an'da ve gerekse de Kitab-ı Mukaddes'te pek çok örneği vardır.[85]Yani mecâzî dilin sübjektif anlamlara imkân tanıyan esnek ve kaygan yapısı deyim yerindeyse "Yan ürün" olarak bu tür neticeleri ortaya çıkmasına da sebebiyet verecektir. Bu durum mecâzi dilin yerinde ve doğru bir şekilde kullanılmasını zarurî kılmaktadır.

B) SEMBOLİK DİL VE GAYBÎ ALAN SEMBOLLERİ

Temsilî dil, mecâzî dil, ve sembolik dil anlayışlarının analoji (kıyas) mantığına dayanmasına işleyiş tarzlarına ve içerdikleri analojik unsurun tam ilintili ya da uzak ilintili değerlendirilmesi gerektiğini daha önceki temsilî dil mecâzî ve sembolik dil kuramlarında açıklamaya çalışmıştık. Bu durum bizlere sembolik dilin hareket noktalarını saptama imkânı ve de sınırlarını ve sınırlılıklarını kavramada ciddi anlamda katkı sağlayacaktır.

Bilindiği üzere sembol, iletişimde kullanılan gösterge ve işaretten farklı olarak pek çok şeyi birden ifade edebilme, yani anlam genişliğine sahiptir. Bir başka ifade ile Elfâz-ı müşterek yani çok anlamlılıktır, diyebiliriz. Yine, sembol gösterdiği anlamlarla gösterge ve işaret gibi sınırlı ve kısıtlı kalmamakta, gösterdiği anlam yoğunluğunun oluşturduğu tasvirler ile fizikî alan/şehâdet âlemi aşmakta ve aşkın boyutta olan anlamları çağrıştırma imkânını da bizlere sunmaktadır.[86]

[85] Çağıl, *Din Dili Ve Mecaz*, s. 177-178 vd.

Tezimizde bu alan sembollerini irdelerken sembolün soyut yönü ile somut yönünü birbirine bağlayan bir analojik bağın bulunduğunu göstermeye çalışacağız. Analojik bağın kapsadığı ilgi ve ilişki bağının güçlü ya da zayıf olması, sembolün soyut yönünü, yani manevî ve aşkın boyutunu ifadelerdeki gücünü gösterecektir. Bu bağ (ilinti) güçlü ise sembol güçlü, bu ilinti zayıf ve cılız ise sembol zayıf bir nitelik taşıyacaktır.

İnsanoğlunun iletişimde bulunduğu pek çok alanda sembol ya da semboller vardır. Bu sembollerin varlık alanına kazandırılması tamamen insanî bir tecrübedir. Hatta bu anlamda insan "Homo sembolus'tür," diyebiliriz. Zira insan hayatın her alanında ürettiği bu sembollerle, yaşama ayrı bir renk ve tat katmaktadır. Sembolün dinî alanda kullanımı yeni imkânlar ve fırsatlar sunması açısından pek tabiî olarak zorunluluk arz eden bir durumdur. Çünkü metafizik olay ve olguların bireyin tecrübe dünyasına indirgenmesi anlaşılması ve anlamlandırılması ancak bu sembollerin tecrübe dünyası ile kurduğu ilinti, ve de gaye ile olanaklı olabilecektir.[87]Bundan dolayı Kur'an'ı doğru anlama ve yorumlama imkânında sembolik dil yaklaşımı son derece önemli bir fırsat olarak görebiliriz. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Kur'an'ın ya da dinî kavramların sadece sembolik dil anlayışı ile kavranabileceğini iddia etmek doğru bir söylem olmayacaktır. Zira böyle iddia pek çok felsefî problemi beraberinde getirecektir. Biz tezimizde bu yaklaşımı Kur'an âyetlerine uygularken hedeflediğimiz tek şey ilahî hakikatlerin anlatılmasında yararlanılan sembolik

[86] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 268-269 vd. Bkz.,Toshıhıko, Izutsu *Kuran'da Allah Ve İnsan*, (Çev: Prof. Dr. Süleyman Ateş) Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts. Toshıhıko, Izutsu, *Kuran'da Dini Ve Ahlaki Kavramlar,* (Çev.: Selahattin Ayaz) Pınar Yayınları, İstanbul, 2011

[87] Şaban, Ali, Düzgün, *Allah Tabiat Tarih*, Lotus Yayınları, Ankara, 2012 s. 64.

gerçeklikleri ortaya koymak ve bunların Kur'an'ın anlaşılmasındaki rolünü tespit etmektir.

Kur'an dilinde kullanılan sembolleri iki ayrı grup olarak ele alacağız. İlk olarak müteşâbih alana ait sembolleri, ikinci olarak da muhkem alana ait sembolleri irdeleyeceğiz. Tezimiz olan,"Kurandaki Hayvan Figürlerinin Sembolik Yorumları" daha çok muhkem alan sembolleri ile irtibatlı olduğundan daha çok bu alan üzerine yoğunlaşacağız.

1) Allah'ın İsimleri

Kur'an'da gayb alanının dili olarak nitelendirdiğimiz müteşâbih dilde en önemli yeri mutlak gerçeklik en yüksek ilgi odağı Allah ve O'nun sıfatları teşkil etmektedir.[88]Toshihiko Izutsu, bu durumu"Kuran'ın düşünce sisteminde en yüksek odak kelime Allah[89]'tır." sözü ile ifade etmektedir. Kur'an semantiği içerisinde bütün kavramlar Allah kavramı ile semantik bir ilgi içerisindedir. Kur'an ifadelerini anlamlandırmak bu semantik ilişkiyi iyi tespit etmekle olanaklı olacaktır.

"Allah" isminin cahiliye ve İslâm devirlerinde ortak kullanılan bir kavram olduğu da bilinen bir gerçektir. Zira cahiliye dönemi şiirlerinde **"Allah"** ismine sık sık rastlanmaktadır.[90] Ancak, Allah kavramına yüklenen anlamların Kur'an'daki anlamıyla özdeş olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

[88] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 274 vd.

[89] Izutsu, *Kuranda Allah Ve İnsan,* s.119.

[90] İmru'ul Kays. V.diğer. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları,* (Çev: Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 82-83.

Çünkü Kur'an-ı Kerim bu kavramı kendi anlam evreninde yeniden şekillendirmiş ona yeni bir ruh ve dinamizm kazandırmıştır. Bir başka ifade ile onu yepyeni bir tarzda yeniden inşâ[91]etmiştir. Kur'an terimleri üzerine önemli çalışmaları bulunan Ragıp El- İsfahanî, Allah kavramı ile ilgili şu önemli tespitlerde bulunmuştur. Allah lafzı, İlâhun şeklindedir. Baştaki hemze kaldırılmış başına elif, lam getirilmiş ve böylece yüce yaratıcıya hasredilen özel bir kavram olan "ALLAH" terimi elde edilmiştir. İlâh kavramı, her türlü mabut için kullanılagelen bir ibare olduğu için sıradan, basit ve olağan bir hal almıştır. Dolayısıyla İslâm inanç sistemi içerisinde merkezî bir anlama sahip Allah kavramını içermesi imkânsızdır. Araplar, Lât, Menât, Uzzâ ve Hubal ve de güneş için ilâh ve ilâhe şeklinde isimlendirmede bulunmuşlardır.[92] Buradan hareketle Kur'an, Allah lafzını kendi diyalektiği içerisinde dinamik bir tanrı tasavvuru olarak kullanmış,Tanrı - evren, Tanrı - tarih ve Tanrı- İnsan ilişkisine bir dinamizm getirmiştir.

Sembolik dil kuramı çerçevesinde problemi ele aldığımızda birinci dereceden güçlü evrensel semboller noktasında Allah kavramının son derece önemli bir terim olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; sembol yapı itibari ile iki önemli niteliğe sahiptir. Somut ve soyut nitelik. Sembolün somut tarafında dil ve dilin etrafında oluşan tecrübe ve anlam yoğunluğu gözlenirken soyutluk boyutunda ise manevî, kutsal ve aşkın gerçeklileri görebiliriz.[93]Her ne kadar Allah kavramının somut düzlemde yansımalarını görmek mümkün olmasa bile O'nun sıfat ve isimlerini somut ve soyut yönleri itibari ile ele almak olanaklı olacaktır. Sözgelimi; Allah-u Teâlâ'yı tavsif etmek üzere **"el- Azîz"** bir sembol olarak ele alırsak aziz göstergesi etrafında düz ve

[91] Izutsu, *Kuranda Allah Ve İnsan,* s. 120-121.

[92] El- İsfahânî, *a.g.e,* s. 89.

[93] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 274.

yan anlamların ve insanî tecrübenin oluşturduğu anlam yoğunluğunun bu sembolün somut yönü olduğunu, bu kavramın işaret ettiği Allah'a ait aşkın gerçekliğin de soyut yönü olduğunu söyleyebiliriz. Tanrısal gerçeklik, dil ve insanî tecrübe boyutunda kendini böylece ifade etmektedir diyebiliriz. Sembolün soyut yönü ile somut özelliği arasındaki analojik bağın derecesi sembolün yansıtıcı olarak gücünü bizlere göstermektedir. Bir başka ifade ile bir sembolün gücü yansıma ve yansıtma etkisine bağlıdır diyebiliriz.

İnsanın tecrübe dünyasından alınmış olan Allah'ın isimleri ile yansıttıkları hakikatler arasında güçlü bir analojik ilinti mevcuttur. Kendi tecrübemizdeki saygı, imrenme, hayranlık, sevgi ve yücelik telkin eden isimler Allah'ın niteliklerini bizlere yansıtmaktadır.[94]Bu isimler ve sıfatlar etrafında şekillenen tecrübe ve anlam yoğunluğu ile meydana gelen tasvir ile adeta bir **"ayna"** gibi Allah'ın bazı niteliklerini beşerî dilin imkânları içerisinde bizlere yansımaktadır.[95]Allah'ın isimleri ile ilgili tasnifte ilk olarak zatî isimlerden ve sıfatlardan kısaca bahsetmiştik. Kur'an'da Allah'a isim olarak izafe edilen sıfatlardan pek çoğu Allah'ın zâtına aittir. Burada klasik kelâmî tartışmalardan biri olan zât ve sıfatların aynîliği ya da gayriliğini tartışmaya gerek görmüyoruz.Tez konumuzla ilintili boyutu olan sembol ve onun çağrışım alanları üzerine dikkatlerimizi teksif edeceğiz.

Allah'a ait bazı isim ve sıfatlar[96] Allah'ın varoluşsal farklılığını ortaya koymakla birlikte bazı isim ve sıfatlara sınırlı dahi olsa insanların da sahip

[94] Bekir, Topaloğlu, "*Esma-i Hüsna*," DİA, c.XI, İstanbul, 1995 s. 404.

[95] Yavuz, *a.g.e*, s. 277.

[96] Bkz, 57/Hadîd / 3; 4/Nisa/71; 55Rahman / 27; 2/Bakara / 133; 38/Sâd / 65; 12/Yusuf / 39.

olduklarını görmekteyiz[97]. İnsanoğlunun yaşadığı evren her zaman potansiyel sembollerle donatılmış olarak kendini gösterir. Ve bu semboller, Ademoğlunun Tanrı hakkında bilgi edinmesini mümkün kılan aktları harekete geçirir. Zira "başka" ve "öteki" konumunda olan bir Tanrı, ancak kendisine işaret eden varlıklar aracılığı ile bilenebilir. Hak ve hakikat olan Tanrı illüzyonlar ile değil ancak sembollerle bilenebilecektir.[98] Zikredilen bu durum gayet tabiî ve normal karşılanmalıdır.

2) İbadetler ve sembolik yapıları

Kur'an ilimleri ve Tefsir Usûlü kaynaklarında Kur'an âyetleri ile ilgili en temel kategorik yaklaşımın muhkem ve müteşâbih kavramları ile ifade edildiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın temel dayanağı yüce kitabımızdaki Âl-i İmrân suresinin 7.âyeti teşkil etmektedir.Tezimizin önceki kısımlarında Müteşâbih kavramını ve mahiyeti hakkında genel hatlarıyla problemi irdelediğimizden burada tekrar bu meseleyi ele almayacağız. Konumuzu ilgilendirdiği boyutuyla, muhkem kavramını ve mahiyetini ele alacağız.

Temel anlamı, engel olmak, olan" H-K-M" kökünden pek çok gösterge türetilmiştir. Bu kök anlamdan üretilen bütün göstergeler, engelleme anlamını ihtiva etmektedir. Örneğin, yargıçlara "Hakim" kavramının gösterge olarak kullanılması, onun haksızlığa, zulme ve zorbalığı mani olmasındandır.Hayvanlarda kullanılan yularların Arapçada"Hakeme" olarak isimlendirilmesi onun hayvanı engelleyecek

[97] Bkz, 25/Furkan / 28; 40/Mü'min / 65; 2/Bakara / 255; 20/Taha/111; 3/ Âl-i İmrân / 2; 6/ Enam / 37; 17/İsrâ / 99; 36/Yasin / 81; 46/Ahkâf / 33; 34/ Sebe / 50; 44/Duhan /50; 49/ Hucurât /1.

[98] Düzgün, *Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü Serüveni*, s. 50.

bir mekanizma olarak değerlendirilmesidir. Zira yular, hayvanı kendi iradesi ile yapabileceği herhangi bir davranışı engelleme imkânını sahibine vermektedir.[99]Yine bu kavramla ilintili "Hikmet" kavramı da kötülüğe engel olma anlamı taşıdığından aynı anlamı içermektedir. Muhkem alan ayetlerinin büyük bir çoğunluğu genellikle insanın tecrübe alanı ile ilgili olduğunu gözlemlemekteyiz. Çünkü bu kategoride yer alan ayetler arasında deneyim alanına giren namaz, namazın vakitleri, oruç ibadeti, helal ve haramlar evlenme ve boşanma akitleri gibi âyetler vardır. [100]Öyle anlaşılıyor ki insanın tecrübe etme imkânına sahip olduğu olay, olgu, varlık ve fenomenlerden söz eden âyetler muhkem alanı işaret eden âyetlerdir. Bu âyetlerin bahsettiği varlık alanı da muhkem varlık alanıdır. İnsanoğlunun kullandığı dil muhkem varlık alanındaki insanî gereksinim ve deneyimlere göre şekillenmiştir.[101]Bu sebeple Kur'an'da muhkem varlık alanından söz eden âyetler, eğer arka planında edebî bir üslûp, belagat, estetik vb. gibi maksatlar yok ise mecâzî ve sembolik dil gibi dolaylı, imâlı anlatım tekniklerini değil de doğrudan doğruya dolaysız, herhangi bir imâ ya da imajik bir çağrışımı olmayan bir dili kullanmıştır. Kısaca bu dile muhkem dil, bu dilin kullanıldığı alana da muhkem alan [102] diyoruz.

Fizikî varlık alanına giren duygu ve tecrübelerle ulaşılabilen olay, olgu ve varlıklardan bahseden âyetlerin özetle, muhkem alana ait olan dili kullandığını gayet açık bir şekilde söyleyebiliriz. Ancak bu alanda değerlendirilen bazı kavram ve olgular vardır ki haklarında doğrudan bir dil kullanılmasına rağmen yine de

[99] El- İsfahânî, *a.g.e,* s. 299-300

[100] Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.128.

[101] Yavuz, *Kuranda Sembolik Dil,* s. 316

[102] Mehmet, Paçacı, '*Kuranda Dil Ve Varlık Alanları,'* II.Kuran Sempozyumu, Bilgi Yayınları Ankara, 1996, s.123.

içerisinde çok ciddi miktarda sembolik unsurlar barındırabilmektedir. Örneğin, "Salat" (Namaz), "Savm" (Oruç), "Hacc" gibi ibadetler, Kur'an dili içerisinde muhkem alanda yer almalarına karşın içerik ve işleyişleri dikkate alındığında sembolik unsurlara da sahip oldukları görülecektir. İbadetleri sadece kuru birtakım şekil ve figüratif hareketlerden ibaret görmek onları anlamsız bir hüviyete büründürecektir.[103] Dahası bu ibadetlerin anlamının ve ruhunun kavranması ıskalanmış olacaktır. Namazdaki bir secdeyi, rükû'yu, hac ibadetindeki şeytan taşlamayı, Safa ve Merve tepeleri arasındaki sa'yi, ihramı, oruç ibadetindeki sahuru ve imsâkı sembolik dilin imkânları içerisinde anlamlandırmak daha isabetli bir yöntem olacaktır. Çünkü bu ritüellerdeki metafizik hakikatlerin anlaşılması ve anlatımı ancak sembollerle mümkün olacaktır. Bu ibadetleri ifâ eden mü'minlerin yaptıkları hareketlerin ötesinde bir gerçekliğe işaret ettikleri ve o hakikatle bütünleşmekte oldukları düşüncesini taşıdıkları bunu derûnî boyutta yaşadıkları o duygunun ve imanın bir yansıması olarak bu sembolik hareketleri icrâ etmektedirler.

Son tahlilde, muhkem ve müteşâbih olgusunu metafizik hakikatlerin metaforik bir yaklaşımla ele alınması olarak ifade edebiliriz . Zira tarih boyunca din dili, kendini bu durumdan asla müstağni görmemiştir. Ancak bu dilin imkân ve sınırlarının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Bir te'vil yöntemi olarak metaforlar, dil, akıl ve muhkem nasların bütüncüllüğü içerisinde ele alınmalıdır. Aksi taktirde anlam karmaşasından öte bir anlamı ve de mezhepsel ideolojik tartışmaların bakış açılarına göre anlam ve boyut kazanan bir görünüm sergileyecektir.

[103] Yavuz, *a.g.e*, s.317.

III. BÖLÜM

A) KISSALAR VE SEMBOLİK DEĞERLERİ

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını iletmede kullandığı en etkili ve de özgün yöntemlerden birisi de kıssalardır. Kur'an, bazı hakikatleri insanların algı ve gönül dünyalarına yerleştirmek mesajlarını pekiştirme adına böyle bir tekniği seçmiştir .

Arapçada **K-S-S**, fiil kökünden türemiş bir sözcük olup, sözlükte bir şeyi makaslamak ve kırkmak, bir kimsenin izini takip etmek ve birisine bir haber veya sözü bildirmek anlamlarına gelmektedir.[104]Kur'an-ı Kerim'de ikinci anlamında iki yerde, [105] üçüncü anlamında ise on altı yerde [106]kullanılmıştır. Kıssanın terim anlamı, sözlük anlamıyla yakından ilintilidir. Buradan hareketle kıssa kavramı için farklı tanımlar yapılmıştır.Yapılan bu tanımlardan birbirinden farklılık arz eden iki tanesini burada zikredeceğiz."***Kuran kıssaları, hayalden herhangi bir şeyin karışmadığı, gerçekleşmeyen şeylerin girmediği, değişmeyen mutlak hakikatler üzerine bina edilmiş, muhatabı yönlendirme, teşvik etme unsurlarını barındıran tarihi haberlerdir.***[107]" Kur'an kıssaları için yapılmış bir başka tanımlama da şöyle

[104] Muhammed b. Mükerrem, bin Manzur, *Lisânu'l Arab*, (Thk. Emin Muhammed Abdulvehhab Muhammed Sâdık El- Ubeydî), Dâru'l İhyâi't- Turâsi'l Arabî, Beyrut, 1416/1996, c.11, s. 191.

[105] Bkz, 18/Kehf /64; 28/Kasas /11

[106] Bkz. 4/Nisâ, 64; 6/Enâm, 57, 130; 7/ Araf , 7, 35, 101, 176; 11/Hud, 100, 120; 12/Yusuf , 3, 5; 16/Nahl, 118; 17/ Kehf, 13; 20/Tâ-Hâ, 99; 28/Kasas, 25; 27/Neml, 76; 40/Gâfir, 78.

[107] Abdülkerim El Hatip, *El Kasâsu'l Kurani Fî Mantukihi Ve Mefhûmihi*, Dâru'l Maarife, Beyrut, 1395/1975, s. 49.

denmektedir: "***Kıssa, şahıs, zaman ve mekan unsurlarından tecrit edilmiş, gerçek üstü (metafizik) ya da aşkın olayların dile getirildiği ifade biçimleridir."***[108]

Yukarıda ifade edilen tanımlardan ilkine kısmen katılmakla beraber tamamına katılmak olanaklı değildir. Zira Kur'an kıssaları içerisinde o dönemin birtakım destansı anlayışlarının yer aldığını görmekteyiz.[109]Özellikle Hz. Süleyman'ı konu edinen pasajlarda bu izleri görmek mümkündür. İkinci tanımda ise tez konumuzda savunduğumuz Kur'an'ın bazı metafizik hakikatleri insanların anlamlandırmasını, kıssalardaki örnek yaşamları sergileyerek ibret almasını, duygusal dünyasının dönüşümünün sağlanması vb. etkileri hedeflediğini söylenebiliriz.[110] Kısaca Müslüman bir kimlik inşa etme süreci olarak, bu kıssalar Kur'an'da büyük bir oranda yer almaktadır.[111] Önemli sayılabilecek bu kıssalardan bazıları şunlardır: Salih peygamber kıssası, Hud peygamber ve kavmi kıssası, Musa peygamber ve İsrailoğulları, Yusuf peygamber ve kavmi, Ashabı Kehf ve Ashabı Eyke vb. gibi. Taberî ve diğer pek çok tefsirciye göre kıssalar Kur'an'ın üçte birini [112]teşkil etmektedir. Yine, bazı müfessirlere göre ise bu oran üçte ikiyi[113]bulmaktadır.Verilen bütün bu oranların doğruluğu tartışılmakla beraber, en azından kıssaların varlığı hakkında ortak bir kanaati yansıtması açısından son derece önemlidir.

---

[108] Tahsin, Görgün, '*Kuran Kıssalarının ''Ne''liği (Mahiyeti) Üzerine,* ' 4. Kuran Sempozyumu, Fecir Yayınevi, Ankara, 1998, s. 29.

[109] Bkz. Mustafa, Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 25-37

[110] Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kuran,* s. 224-225

[111] İdris, Şengül. *Kuran Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 7.

[112] Osman, Kayaer, '*Kuran Kıssalarının Anlam Ve Değeri'*, Önsöz Yazısı, 4.Kuran Sempozyumu, Fecir Yayınevi, Ankara, 1998, s. 7.

[113] Suat, Yıldırım, '*Kuran-ı Kerimde Sureler,'* Atatürk Üniv., İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı, 3, Fasikül, 1-2, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 37.

Kıssalar meselesinde unutulmaması gereken önemli bir husus olarak kıssaların bir takım duyular ötesi alana ait gerçeklikleri ya da insanoğlunun aklının sınırlarını zorlayan birtakım hakikatleri kıssalara metaforlar ve sembollerle insanın algı düzeyine indirgeyerek onun bu hakikatleri anlamasına bir zemin oluşturmasıdır. Kur'an-ı Kerim, kıssaları bir hikaye ya da bir tevatürün aktarımı olarak asla görmemiştir. Bu durumu belki de en güzel ifade eden kıssa Âdem kıssasıdır. Âdem ve Havva'ın İblis'le olan mücadelesi ve bu mücadelede insana kendi donanımlarının fark ettirilmesi, kıssanın bu önemli fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Kur'an kıssalarını, Cenab-ı Allah'ın sonsuz ilmiyle bu âlemi kuşatan çevreleyen bir zatın bilgisi O'nun açıklamaları ile insanlık tarihinin özlü bir anlatımı [114]olarak da değerlendirebiliriz. İlahî bir rahmetin bir neticesi olarak insan toplumlarının hak ve hakikati bulmaları ve aydınlatılmaları için, Allah tarafından risâlet ile görevlendirilen peygamberlerin yaşamlarını içeren bu kıssalar, elçilerin irşât ve davet faaliyetlerini, bu davet ve tebliğe karşı inkarcı zorbaların takındıkları tavırları imân ve küfür ya da hak ile bâtıl arasında geçen bitmeyen mücadelenin kısa ve özlü bir tarihi olarak ta ifade edebiliriz[115].

Kur'an'ın kendine özgü bu diyalektiğinde bir problem bir yerde kısa ve özlü bir biçimde bazı pasajlarda ele alınırken, aynı mesele bir başka bölümde ise daha detaylı bir şekilde değerlendirilebilmektedir.[116]Kıssalar bu durunun çarpıcı örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an kıssalarını, hiçbir gerçekliği bulunmayan, birtakım kurgular veya uydurulmuş menkıbeler ya da mitolojik

[114] Şengül, *Kuran Kıssaları Üzerine,* s. 17.

[115] Şengül, *Kuran Kıssaları Üzerine,* s. 17.

[116] Halis, Albayrak, *Kuranın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 157.

efsaneler, olarak değerlendirmek asla doğru ve insaflı bir değerlendirme olmayacaktır. Günümüzün bazı İslâm şarkiyatçılarının buna benzer yorumları göze çarpmaktadır. Böyle bir yorumun doğru kabul edilmesi durumunda Cenâb-ı Allah için **"Hikayeci"**, **"Menkıbeci"** bir Tanrı tasarımı tablosu ortaya çıkacaktır ki böyle bir Tanrı tasavvurunun İslâm inancındaki tevhit inancıyla bağdaşması asla olanaklı değildir. Kıssaların dili hakkında, insanların algılama düzeylerinin farklılaşmasına bağlı olarak Kur'an'ın söylem biçiminin zaman zaman basitten daha karmaşık bir hale doğru evirildiğini söyleyebiliriz.

1.Tarihi Kıssalar ve Sembolik Değeri

Kur'an-ı Kerim'de yer alan tarihi niteliklere sahip kıssalar şunlardır: Yunus (as) kıssası,Yusuf (as) kıssası, Hz. İbrahim [117]ve kavmi, Hz. Lut [118]ve helâk olan kavminin kıssası, Salih peygamber ve Semûd kavmi, Hz. Hud [119]ve kavmi, Hz. Nuh [120]ve kavmi vb. Kur'an kıssalarından tarihî özelliklere sahip kıssalar daha çok Mekke'de nazil olan âyet ve sûrelerde yer almaktadırlar. Bu tür kıssaların daha çok Mekke ortamında inen âyetlerin içeriğini teşkil etmesinde ilk sebep, ilk inanan mü'minlerin geçmiş milletlerin ve peygamberlerin başına gelen olaylardan haberdar edilmeleri, böylece karşılaşabilecekleri sıkıntılı durumları nasıl bertaraf edeceklerini öğrenmeleri, aynı zamanda yüce Allah'ın yardım ve inayetini anlamaları ve de motive olmalarıdır. Arap coğrafyasında etkili olan şifahi/sözlü kültürün rolünü de burada yadsımamak gerekir. Zira, sözlü/hitabî kültürün içerisinde yoğrulan Arap

[117] 6/Enâm/74;19/ Meryem/42-45

[118] 54/Kamer/36; 29/ Ankebût/29

[119] 11/Hûd/54

[120] 71/Nuh/23

topluluklarının bu kıssaları anlamaları ve anlamlandırmaları kıssalardaki söz sanatlarını, edebi incelikleri ve de sembolleri kavramaları hiç de zor olmamıştır.

Sahip olunan kültürlerin iletim şekli olarak kıssa ve kıssacılığın insanlığın var oluşuyla eşgüdümlü olarak var olduğunu söylemek herhalde büyük bir iddia olmayacaktır. Fakat pek çok kıssa ve edebiyat araştırmacılarına göre sistemleşmiş hali ile kıssalar ilk kez Hint kıtasında doğmuş oradan İran/Fars kanalı ile Arap toplumlarına geçmiş, oradan da Endülüs Emevîleri ile de Batı'da yayılma göstermiştir. Doğal olarak, kıssa ya da kıssacılık veya mitoloji bu süreçte girdiği her ortamın kendi öz kültüründen birtakım unsurlar ile eklemlenerek yeni bir hüviyet ve karakter kazanmıştır.Yani o toplumun inanç ve değerlerinden etkilenmiştir. Araplar gerek kendi geçmişlerinde yaşanmış ve de gerekse komşu kültürlerden kendi kültürel miraslarına aktardıkları kıssaları bir potada eritiyorlardı. Arap kabileleri arasında dile getirilen ve söylence halinde ifade edilen bu kıssalar genellikle Eyyâmu'l Arab (Arap Millî Günleri) kabileler arasında gerçekleşmiş savaşları – muhtemelen cahiliye dönemindeki Ficâr savaşları- bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklarla ilgilidir. Cahiliye dönemindeki panayırlarda yapılan şiir yarışmaları (Muallakat-ı Seb'a) hep bu türden içeriklerle doludur. Araplar her fırsatta bu gibi olayları anlatarak; kıssaları kimi zaman bir ibret vesikası, kimi zaman ahlâkî davranışları telkin eden kötülüklerden korunmayı teşvik eden bir öğüt nâme, bazen de bir iftihar ve övünç kaynağı olarak algıladıklarını göstermişlerdir. Burada belki de en önemli nokta Araplar, kıssa anlatırken edebiyatlarında saklamış oldukları özellikle tarihleri ile ve günlük yaşamları ile ilgili kıssalarda vakıaya uygun olmasına dikkat ediyorlar, hayalî ve efsanevî nitelikler katmadan olayları olduğu gibi aktarmaya ve anlatmaya çalışıyorlardı. Bu durum da gösteriyor ki, yüce

kitabımızın ilk muhatapları olan Arap kabileleri, Kur'anda'ki bütün edebî üslûplar gibi kıssaların bizzat gerçekleşen şekli ile anlatılmasına yabancı değillerdi. Cahiliye dönemi kıssalarının sadece eski savaş ve kahramanlık hikâyelerinden ibaret olduğunu söylemek doğru bir yaklaşın değildir. Çok az da olsa, kadîm milletlerin dinleri ve inançları ile ilgili konuları, putları, cinleri, şeytanı, melekleri vb. gibi büyü, sihir ve kehanetlerle ilgili olaylar da kıssaların içeriğinde yer alıyordu. Bu tür kıssalarda ise içeriğin gerçeğe uyup uymadığına pek bakılmaksızın, sadece edebî üslubunun güzelliğine, coşku ve heyecan vermesine ve de eğlendirici olmasına dikkat ediliyordu.

İslâm vahyinin ilk nüzûl dönemlerinde Arap kabileleri arasında kıssa anlatma geleneği devam ediyordu. Nitekim Kureyş'in meşhur kıssacısı ve Hz. Peygambere husûmeti ile tanınan Nadr b. Hâris'in Kur'an ayetleri okunurken onu dinleyen Kureyşli Araplara seslenerek:"***Gelin O'nu dinlemeyin, ben sizlere O'ndan daha iyi ve daha güzel etkileyici sözler söyleyeceğim''*** [121]diyerek eski İran hükümdarlarına ait ahbâr ve kıssaları, Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini anlattığı rivayet edilmektedir. Onun anlattıkları insanların hoşlarına gidiyor ve Kur'an dinlemeyi bir süreliğine de olsa terk ediyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan tarihî kıssalarda daha önce de ifade ettiğimiz gibi temel gaye, tarihî bilgileri sayıp ortaya dökmek olmadığı için yer, zaman, olay ve kahramanlar hakkında detaylı bilgiler asla verilmez. Zira buradaki asıl amaç, kadim medeniyetlerin kendi tarihlerindeki yaşamış oldukları sosyal, ahlakî, ve dinî travmaları ortaya koymak suretiyle Müslümanların ibret almasına vesile olmak, Hz. Muhammed'in yaşamında karşılaşmış olduğu sosyo -

[121] İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecir Yayınevi, Ankara, 2009, s.389.

ahlâkî meselelere benzeyen olayların daha önce de yaşandığını ortaya koymak, Allah'ın evrensel davetinin her zaman bâtıla üstün geldiğini göstermek, Peygambere ve Müslümanlara moral ve motivasyon sağlamak, geçmişte olduğu gibi her peygamberin karşılaşmış olduğu siyasî ve dinî muhalefetin son kertede hüsran ve hezimete uğradığını, tarihî örneklerle kanıtlayarak ortaya koymaktır. Kur'anın, tarihî kıssalarını, mitolojik bazı olayları aktararak insanoğlunu hikâye ya da menkıbe dinlemeye yönelten birtakım edebî - dinî metinler olarak değerlendirmek, asla doğru bir değerlendirme değildir.Tam aksine bu kıssalar Âdemoğlunun ibret alarak yaşam ilkelerini yeniden yapılandırma ve anlamlandırma sürecine katkı sağlayacaktır.

Kur'an kıssalarının niteliği hakkında çok çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Özellikle geleneksel İslâm düşüncesi, teo-santrik yaklaşım biçimi ile her şeyde Allah'ın mutlak kudretine atıf yapan söyleminin etkisi ile bu tür kıssaları Tanrının güç ve kudretinin sergilendiği mucizevî, harikulade hadiseler olarak yorumlamışlardır. Bazı din bilginleri ise kıssalardaki mecaz ve metaforların birtakım batinî (içsel), sembolik anlamlar ihtiva ettiğini, dolayısı ile bu metafor ve semboller üzerinden ilahî dilin beşerî düzlemde kendini ifade etme olanağı bulduğunu söylemektedirler. İnsanların zihin yapısı ve algılama düzeylerinin farklılığı bu yaklaşımın isabetli bir görüş olabileceğini göstermektedir. Bu kapsamda Kur'an üzerinde çeşitli araştırmaları ile bilinen Hikmet Zeyveli, Kur'an kısalarının sembolik hikâyelerden ibaret olduğunu iddia etmektedir.[122]Hikmet Zeyveli'nin yaklaşımına kısmen katılmakla beraber, kıssaların tamamen sembolik hikâyelerden müteşekkil olduğu düşüncesine katılmak mümkün değildir. Çünkü Kur'an kıssalarının da birer edebî metin olduğunu düşünürsek her edebî metinde olduğu gibi birtakım söz

[122] Hikmet, Zeyveli, Kuran Kıssaları, İslami Araştırmalar Dergisi, c.9 Sayı, 1-4, s.180.

sanatlarının ve de sembollerin kullanılmış olması kaçınılmaz bir durum olacaktır. Ancak bu durumun, tüm bu kıssaların hayalî sembolik hikâyeler olduğunu kabul etmek insaflı bir tutum olmayacaktır.Yine günümüzün çağdaş araştırmacılarından İ.Ruhi Eli açık da bu meselede kıssaların sembolik anlamlar taşıdığını ve tarihî bir realiteye [123]karşılık geldiğini ifade etmektedir.

Tefsirinde sembolizmin en güzel yorumlarının ortaya konduğu müfessirlerden Muhammed Esed ise kıssaların niteliği konusunda müteşâbih kavramını merkeze alarak kıssaları sembolik anlamlarla yüklü pasajlar olarak değerlendirmekte ve bu bölümlerin aynı zamanda tarihî realiteye vurgu yaptığını ifade etmektedir. İslâm dünyasında görüşleri önemli tartışmaları beraberinde getiren bir isim olarak Muhammed Halefullah [124]ise Kur'an'da yer alan tüm kıssaların kişi ve olayların ele alınışı bakımından edebî bir üslûp taşıdığını, ancak asla tarihsel bir realiteye sahip bulunmadıklarını iddia etmekte ve Kur'an kıssalarının temel amacının ilahî mesajların iletiminde birer vasıta olmaktan öte bir anlam taşımadığını savunmaktadır.Yüce Allah'ın kıssalarda tarihî bir bilgi vermekten daha çok hidayet, İrşât, müjdeleme, sakındırma vb. gibi temel mesajları vermeyi hedeflediğini ifade etmektedir.

Zikredilen düşünceye katılmamız elbette mümkün değildir. Zira menkulde rasyonellik, amacın kadar araçların da meşru ve hakikat olması gerekmektedir. Bu düşüncede Tanrı, amacını gerçekleştirmek için aslı olmayan birtakım hikâyelere (kıssalara) başvurmada sakınca görmemekte ve gayenin gerçekleşmesine odaklanmaktadır.İslâm düşüncesindeki Tanrı tasavvuru açısından

[123] İhsan Ruhi, Eliaçık, *Yaşayan Kuran,* İnşa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 352-354.

[124] Muhammed Ahmed, Halefullah, *Kuranda Anlatım Sanatı* (Çev.: Şaban Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 116-152

böyle bir söylemin ya da iddianın doğru olduğu savunmak olanaklı değildir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra bu meselede şöyle bir sonuca gitmek mümkündür: 1. Kur'an'da anlatılan kıssaların **" Hak "**[125]olarak nitelendirilmesi göz önüne alınırsa, bu kıssaların kusur ve nakısa içermemesi gerekir. 2. Kur'an'daki kıssa tekniğinin, şifahî kültürün bir özelliği olduğu gerçeğinden hareketle yaşanılan tarihsel dönemin en etkili mesaj aktarım biçimi olarak değerlendirebiliriz. 3. Kur'an kıssalarında olay, yer, tarih ve kahramanların ayrıntılı bir şekilde belirtilmemesi, kıssalardaki temel mesajın ayrıntılara feda edilmemesi düşüncesinde yattığını söyleyebiliriz.[126]

2.Temsilî Kıssalar ve Sembolik Değeri

Kur'an'ın üslûp özelliklerinden birisi de kişi, zaman ve yer unsurlarından soyutlanmış hadiseleri dile getiren temsilî / sembolik kıssalardır.Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim bazı hakikatleri insanların duyusal ve zihinsel anlam evrenine yerleştirmek için böyle bir edebî üslûbu tercih ettiği söylenebilir. Kur'an kıssalarının zaman ve mekan unsurlarından hâli olması, her çağda ve mekânda insanların ders ve ibret alabileceği düşünebilene öğüdü, nasihati kabul edene ve söz dinleyene basireti, İslâm'ı en güzel şekilde yaşamak ve yaşatmak için örnek arayan bir kimseye en güzel örneği, hak ve hakikatten dolayı zulme uğrayana teselliyi içerisinde barındırmaktadır. Bu anlamda kıssaları Kur'an söylemi ile**" Mesellere "** benzetebiliriz. Nitekim Kur'an'da bazı kıssalardan ister tarihî olsun ister temsilî

[125] Bkz. İlhami, Güler, '*El Hak Kavramının Kurandaki Dinî - Ahlâkî İçeriğinin Tahlili,'* AÜİFD, c.XLIII, Ankara, 2002, Sayı, 2, s. 201-209.

[126] 18/Kehf, 22

olsun**"mesel"**[127]kavramı ile söz etmiştir. "***Onlara kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve arzularının peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin meseli ne kötüdür''.*** âyetinde görüldüğü gibi.

Temsilî kıssalardan kastedilen şey, Kur'an'da mevcut olan temsil veya darb-ı mesel olarak getirilen kıssalardır. İnsanî iletişimde birtakım söz sanatlarının kullanılmış olması hemen hemen her toplumda görülen bir özellik olduğu gibi Arap toplumları da bu konuda bir istisna teşkil etmemektedir.Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, ilk muhatap kitlenin Arap olmaları ve Kur'an dilinin Arapça olması hasebi ile, onların kullanmış oldukları edebî sanatları kullanmış ve yüce hakikatleri onların gönüllerine ve zihinlerine yerleştirmeye çalışmıştır. Bu hususa dikkat çekmek amacı ile Bakara sûresinin 31. âyetinin yorumunda, Reşit Rıza,[128]sözü temsilî kıssalara getirerek şöyle demektedir : " ***Âyetlerdeki temsillerin halef tarzına göre yorumu hakkında şunlar söylenebilir: Kuran çoğu zaman manaları soru - cevap yöntemi ile ve açıklayıcı, etkileyici özelliğinden dolayı hikâye üslûbu ile (Fabl yaklaşımı ile) tasvir etmektedir. Bu yaklaşımı ile de zihinleri arka plandaki inceliklere yöneltmektedir.''*** Şu âyette[129] olduğu gibi "***o gün, cehenneme doldun mu?Diye soracağız; o, daha var mı? der".*** Burada anlatılmak istenen, Allah'ın cehenneme

[127] 7/Araf/175-177

[128] Reşid, Rıza, *El-Menâr*, Dâru'l Maarif, Beyrut, 1414/1994, c.1, s. 280 – 281.

[129] 50/Kaf, 30

soru sorması ve onun da buna cevaben mükalemede bulunması değildir. Bu ifade cehennemin genişliğini, korkutucu oluşunu ve sayıları ne kadar çok olursa olsun bütün günahkarları içerinde barındırabileceğini vurgulayan bir temsildir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Araf suresinin 172. âyetinin yorumunda,[130]yukarıda söz konusu edilen âyetlere atıfta bulunarak, Allah'ın yere, göğe ve dağlara emretmesinin ve onların da Allah'ın bu emrini yerine getirmelerinin birer temsil olduğunu ifade etmiştir. Burada gerçek yaşamda bilinen şekli ile bir konuşmanın ya da diyalogun gerçekleşmediğini özellikle belirtmiştir.

Temsilî anlatımın yoğun bir şekilde ele alındığı Fıtrî Misak hakkında Muhammed Esed görüşlerini şöyle dile getirmektedir: ***"Kur'an'a göre Allah'ın varlığını sezme, algılama yatkınlığı insanda yaradılıştan var olan bir niteliktir; sonradan, kendini beğenmişlik, nefsine düşkünlük gibi ârızî duygular eliyle; ya da yoldan çıkarıcı çevresel etkilerle üzeri örtülebilir, bulandırılabilir olsa da böyle içsel, sezgisel bir idrak imkânının varlığıdır ki, akıl sahibi her insanı Allah'ın önünde 'kendi hakkında tanıklık yapma' ya yöneltmektedir. Kur'an'da sık sık görüldüğü üzere 'Allah'ın konuşması', ' Söylemesi', ya da 'sorması' insanın da cevap vermesi gerçekte Allah'ın yaratıcı eylemini ve insanın da var oluşsal tepkisini dile getirmek için kullanılan temsili ifadeler durumundadır.''*** [131]

Tez konumuzun ana eksenini hayvan figürleri oluşturduğu için Mâide 27 – 31 arasındaki hayvanî figürlerden olan kargayı bu çerçevede ele almaya çalışalım. Burada Âdem'in iki oğlunun temsilî hikâyesini görüyoruz. Kitab-ı

[130] Muhammed Hamdi, Yazır , *Hak Dini Kuran Dili,* Azim Yayınları, İstanbul, c.4, s. 168.

[131] Muhammed, Esed, *Kuran Mesajı* (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları İstanbul, 1999, c.1, s. 309 – 310.

Mukaddes'te detaylandırılarak anlatılan bu kıssayı, Kur'an yer ve zaman bilgileri dışında ele almıştır.[132]Âdem'in iki oğlu **Hâbil** ve **Kâbil**[133]Allah'a olan bağlılıkta imtihan edilmişler, ancak Kâbil, nefsinin hasedinden tarih sahnesindeki ilk cinayeti işlemiştir. Böylece insanlık tarihinde kötü bir çığır açarak cinayetlerin sembol ismi olmayı başarmıştır. Kardeşinin cesedini nasıl yok edeceği hakkında bir kargadan alacağı ibret dolu ders onun aklını başına getirecektir. Zira karga, ona kardeşini nasıl defin edebileceği noktasında yeri eşeleyerek hatta bazı rivayetlere göre bir başka ölü kargayı toprağa gömerek yol göstermiştir. Kendini her şeyden üstün gören, egosunu tanrılaştırmış bir bireyin basit bir kargadan yol ve yöntem öğrenmesi acınacak bir durumu ortaya koymaktadır[134]. Bu sahnenin insanoğlunun kendinden cesamet ve donanım itibari ile daha zayıf varlıklardan bilgi edindiği sahnelerin ilki olması da ayrıca dikkat çekici bir durumdur. Hayvanların model alınması sadece ilkel dönemlerin değil günümüzün insanın da her zaman ilgi alanında yer alan bir konu olmuştur. İnsanlar hemcinslerine güzel görünmek için renkli güzel deri elbiseler, kürkler, kuş tüylerini süslemelerinde kullanmışlardır. Özetle, karga figürü, Arap dili ve kültürel ortamındaki anlamıyla sembolün maddî yönünü teşkil ederken, leşe konan, ölümü çağrıştıran siyah rengi ile de sembolün manevî boyutunu oluşturmaktadır. Siyah rengin günümüzde de hala yaygın olarak matemi çağrıştırıcı bir unsur olarak görülmesi de bu durumu teyit etmektedir[135].

Sonuç olarak, Kur'an'da tarihî kıssaların yanı sıra temsilî/sembolik kıssalar da yer almıştır. Âdemoğluna ilahî rahmet olarak adlandırılan Kur'an,

---

[132] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 163-166.

[133] Bkz. Ömer Faruk, Harman, '*Habil ve Kabil'*, maddesi, DİA, c.14, s. 377.

[134] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.161.

[135] Mircea, Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev. : Ali Berktay), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003, c.II, s. 343.Krş. Kadir Albayrak, *Dinlerin Rengi Renklerin Dili*, Sarkaç Yayınları Ankara, 2010

insanlara davetini ulaştırırken onların yani Kur'an'ın ilk muhatapları olmaları dolayısı ile Arapların kullanmış oldukları beyân ve edebî üslûpları kullanmıştır. Araplar, edebî sanatları gerçek ve vâkıaya dayandırdıkları gibi örf ve hayal dünyasına da dayandırmışlardır. Birtakım gerçekleri veya düşünceleri, hayvan ve cansız varlıkların dili ile ele almışlardır.Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim de bazı hakikatleri insanların gönüllerine ve zihinlerine yerleştirmek için Arapların kullanmış oldukları bu yöntemi kullanmıştır. Pek tabiî olarak bu üslûplardan birisi de temsil/ semboldür temsilî kıssaların da bu çerçevede ele alındığını söylemek durumundayız.

B) TARİHÎ KISSALARDAKİ BAZI HAYVAN FİGÜRLERİ VE SEMBOLİK YORUMLARI

Yüce kitabımız Kur'an'ı Kerim, 114 sûreden oluşmuş tanrısal iradenin tecelli ettiği, Allah'ın insana olan hitap sözüdür. Kur'an ayetleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde âyetler arasında paralel ve çapraz bağlantıların varlığını görürüz.Yine aynı şekilde buna benzer bir görünümün Kur'an sûreleri arasında da mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'ın sözlü geleneğe yaslanan retoriği belki de böyle bir yapıyı zorunlu[136] kılmaktadır. Zira bir sûre içerisinde farklı farklı pasajların bulunması, muhatap kitlenin farklılaşması ile üslûp ve muhtevanın da bu durumu yansıtması önemli bir göstergedir. Benzer konuların farklı sûrelerde ele

[136] Gezer, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kuran*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008, s. 30-31.

alınmasının başkaca bir izahı bulunmamaktadır. Doğal olarak böyle bir durum yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanmasında bize harikulade fırsatlar ve olanaklar temin edecektir. Bu yapının daha iyi anlaşılması için meseleyi biraz daha irdeleyecek olursak; Kur'an'da yer alan imân, ibadet, ahlâk, tarih, ve muâmelât gibi konuları farklı bağlamlarla değişik sûrelerde yeni bir konseptle yineleyerek ele alması, Kur'an'ın dünya görüşünü ve semantiğini anlama ve kavramada bize kolaylık sağlayacaktır.

Kur'an kıssalarında yer alan bazı kavramların özellikle de tez konumuzla ilgili olması sebebiyle hayvan isimlerinin farklı bağlamlarda ele alınması bu figürlerin sembolik muhtevasını kavramada bize önemli sayılabilecek imkânlar sağlayacaktır. Kur'an kıssalarındaki hayvan figürlerini irdelerken kıssaları tarihî ve temsilî olmak üzere iki ana kategoride ele almayı daha uygun bulduk. Çünkü Kur'an kısalarını tek bir sınıfta toplamak onun ahenkli iç dinamizmini yatsımak anlamına gelecektir.Temsilî kıssalardaki hayvan sembolizmin tez konumuz açısından daha zengin bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kitab-ı Mukaddesteki tarihî kıssalarla Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalarla karşılaştırılmasına da yeri geldiğince değinmeye çalışıp buradan bütüncül bir bakış açısı yakalamaya çalışacağız.

a) Örümcek Figürü ve Sembolik Yorumu

Bu surenin " Ankebût " [137] ismi ile isimlendirilmesi sûrenin 41. âyetinde geçen ***''Allah'tan başka varlıkları ilâh/tanrı yerine koyup kendisine sığınak***

[137] Mustafa, İslamoğlu, *Kur'an Surelerinin Kimliği,* Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 294.

edinenlerin durumu şu örümcek misaline benzer'' : " ***Örümcek bir yuva yapar; oysa yuvaların en zayıfı örümcek yuvasıdır. Keşke o müşrikler bu gerçeği anlayabilseler!"***[138] ayetidir. Zikredilen bu sûrede Hz. Nuh'un kendi kavmine gönderilişi, karşılaştığı maddî- manevî sıkıntılar, Lût (a.s) ve yaşadığı tecrübeler, Hz. İbrahim ve kavmi, Ad ve Semûd topluluklarının yaşadıkları, diğer surelerde olduğu gibi bu sûrede de farklı bir bağlamda yinelenerek ele alınmaktadır. Zira burada hedeflenen temel gaye Hz. Peygamberi ve ona ilk inananları teskin ve teşci etmek[139]bir nevi ruhsal terapi uygulamaktır. Sureye adını veren, " Ankebût " sözcüğü, Muhammet Esed'in Ku'ran Mesajı Meal-Tefsir adlı eserinde şöyle ele alınmaktadır. İslâm'ın tevhide dayanan inanç sisteminde yer alan Allah inancı ötesinde kendisine ilâh/ilâhlar edinen onları ebedî ve ezelî bir iltica makamı olarak gören inkarcıların durumu, kendi fıtratı gereği iç dürtüleriyle hem beslenme hem de sığınak ihtiyacı ile kendisine ağ ören örümceğin durumuna benzemektedir. Öyle ki belki de barınaklar içerisinde en zayıf, en temelsiz ve en güvensiz barınak örümceğinki olsa gerektir.[140]İnkarcılar keşke bunu anlayıp idrak edebilselerdi. Ankebût suresi, 41. âyet Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Hülasâtu'l Beyân adlı tefsirinde ise şöyle yorumlanmaktadır. Allah'ın varlığını ve birliğini inkar eden puta tapanların inançlarındaki temelden yoksun oluş, güvensizlik, tutarsızlık ve de bu barınağın gelip geçici oluşu, örümcek ağını imgelemektedir. Zira barınaklar

---

[138] Mustafa, Öztürk *Kuran-ı Kerim Meâli Anlam Ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 548. Krş., Halil, Altıntaş, Muzaffer, Şahin *Kur'an-ı Kerim Meali,* TDV, Yayınları, Ankara, 2008, s. 400.

[139] İslamoğlu, *Kuran Surelerinin Kimliği*, s.296.

[140] Muhammed, Esed, *Kuran Mesajı* (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk),İşaret Yayınları İstanbul, 1999, c.II, s. 812.

içerisinde en garip ve güvenli olmayan ve de yıkılmaya ve yok olmaya mahkum yurt, örümceğin evidir. Aynı zamanda o barınakta güvenli bir yaşam sürmek de olanaklı değildir. Örümceğin kendi salgılarıyla yapmış olduğu ev ifadesi ile puta tapanların kendi vehimleri ve egoları ile inşa ettikleri putçuluk arasında bir bağ[141]kurulmaya çalışılmıştır.

Buradaki örümcek/Ankebût figürü, insan tecrübesindeki yönü ile sağlam olmayan, dayanıksız, gelip geçici olan her an yıkılmaya ve yok olmaya mahkum barınak inşa eden bir varlığı işaret ederken soyut yönüyle ise putperestliğin inanç sistemindeki temelsizliği, basitliği, faniliği ve kuruntulardan ibaret olduğunu işaret etmektedir. Örümcek salgısından meydana gelen yapı ile müşriklerin zan ve kuruntularının oluşturduğu teoloji arasındaki sembolik ilişki, dikkate değer bir görünüm arz etmektedir.

b) Buzağı ve Maymun Figürlerinin Sembolik Yorumları

Hayvan figürlerinin yoğun olarak göze çarptığı sûrelerden belki de Kur'an-ı Kerim'de en dikkat çeken sûrelerden bir tanesi de Bakara sûresidir. Özellikle tarihî kıssalardaki hayvan figürleri bu anlamda en çok dikkat çeken sembollerdir. Hz. Musa'nın Tur dağında kaldığında geride kalan İsrail oğullarının buzağıdan bir heykele tapınmalarını konu edinen bölümdeki buzağı,[142] yine Yahudilerin kendi aralarında işlemiş oldukları bir cinayetin çözümünde Hz. Musa ile

[141] Mehmet,Vehbi Efendi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, (Hulasâtu'l Beyan), Üç dal Neşriyat, İstanbul, trs. c.IX , s. 4203.

[142] 2/Bakara/52

Allah arasındaki diyalogda Allah'ın bir buzağının[143]kurban olarak kesilmesini emretmesi, cumartesi yasağını **" hülle "** yolu ile ihlâl edip delmeye çalışan bir kısım Yahudilerin **" maymunlaşma "** olarak ifade edilen bir tür ilahî müeyyide ile karşılaşmalarındaki maymun figürü[144], gibi önemli hayvanî semboller yer almaktadır.

Bir örneklem olması açısından Bakara sûresindeki bu hayvanî sembollerden buzağı ve maymun figürünü ele alıp irdelemeye çalışacağız. Buzağının tanrılaştırılmasını İsrâil oğullarının genel karakteristik nitelikleri üzerinden anlamaya çalışalım. İsrâil oğulları tarih boyunca egemenlikleri altında yaşadıkları toplumların örf ve adetlerine, inanma biçimlerine öykünmek,[145]daha sonra bu durumu kanıksamak ve içselleştirmek gibi zihnî ve fiilî bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Bu durumu Muhammed Esed Kur'an Mesajı adlı meâl tefsirinde şöyle değerlendirmektedir: " ***İsrâil oğullarının bu altın buzağısı, uzun yıllar esareti altında kaldıkları Mısır Kültürünün bir etkisi ve yansıması ya da kültürel bir entegrizmden öte bir şey değildir[146]***,"demektedir. Mısırlılar Menfis'te tanrı Ptah'ın bedenleşmiş cisimleşmiş, bir hâli olarak gördükleri, kutsal boğaya Apis'e tapınırlardı. Boğa yaşlanıp ölünce onun yerine hemen yeni bir Apis'in doğduğu düşünülüyor ve eskisinin ruhunun ölüm ülkesinde Osiris'e hulûl ettiğine inanılıyor ve bu iki başlı tanrıya bundan böyle artık Osiris- Apis adıyla tapınılıyordu. Boğa yaşlanıp ölünce onun yerine hemen yeni bir Apis'in doğduğu vehmediliyor, ve

[143] 2/Bakara/67

[144] 2/Bakara/65, Maide/60

[145] Mehmet, Vehbi, *Hulasâtu'l Beyan*, c. I-II, s. 126.

[146] Esed, *Kuranın Mesajı*, c. I, s. 301, 113 nolu dip not.

eskisinin ruhunun ölüm ülkesine Osiris'e hulûl ettiğine inanılıyor ve bu iki başlı tanrıya bundan böyle artık Osiris Apis ismiyle kutsanıp tapınılırdı.

Buzağıya tapınmanın tarihsel arka plânını kısaca bu şekilde özetlemek mümkündür. Asıl bizi ilgilendirdiği boyutuyla buzağı figürünün sembolik yorumuna gelirsek, buzağı heykelinin değerli ziynet eşyalarından tasarımlanması, onun aynı zamanda maddî değeri yüksek bir meta olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Burada İsrâil oğullarının zihinsel işleyiş biçimlerinin yani düşünme aktlarının sekülerleşme /dünyevîleşme olarak temâyüz ettiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Hz. Musa ile yaşamış oldukları dinî- mistik tecrübenin[147]bir kenara itildiği bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İnanç boyutundaki bu sapkınlık, ihanet ya da nankörlük, temelsiz bir putperestliğe evirilerek yabancılaşmanın farklı bir boyutunu ortaya koymuştur.[148] Bazı din bilginlerine göre İsrail oğullarının sergilemiş oldukları bu yanlış tutumun arka plânında**" Yahudileşme Temayülü** "[149] olarak ifade edilen yaklaşım söz konusudur. Kısaca, buzağı figürünün müşahhas yönü, değerli taşlardan ve altın, gümüş gibi ziynet eşyalarından imal edilmiş bir obje olarak maddîyatı ve dünyevîliği simgelerken soyut yönü ile temelsizliği, kendine yabancılaşmayı, sadakatsizliği, ve taklitçiliği ifade etmektedir.

Bakara suresinde ele alacağımız ikinci bir hayvan figürü ise bazı evrimci teorilerde de yer alan maymun[150]figürüdür. Bazı tefsir kaynaklarına göre bu olay**" Eyle "**[151]denilen bir kasabada yaşayan Yahudiler hakkında gerçekleşen bir

[147] 2/Bakara/ 51,53-55, 60-61, 67, 87, 92, 108, 136, 246, 248, 3/Âl-i İmran,/84; 4/Nisâ/ 153, 164 5/Mâide/20, 22, 24-25 vb.

[148] Esed, *Kuran Mesajı*, c.I, s. 26, 78 no'lu dip not.

[149] Mustafa, İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü,* Denge Yayınları, İstanbul, 1997 s. 17-22

[150] 2/Bakara/65, 83-84, 93

[151] Mehmet, Vehbi, Efendi, *a.g.e*, c.1-2, s. 146.

vakıadır. Rivayete göre burada yaşayan Yahudiler Tevrat'ta **" On Emir "**den birisi olan cumartesi yasağını hülle yolu ile savsaklayıp gereğini yerine getirmemişler ve bunun akabinde büyük bir ilahî ceza olarak maymunlaşmışlardır. Ancak buradaki maymunlaşmanın mahiyeti konusunda tefsir kaynaklarında iki temel yaklaşım sergilenmekte, buna göre maymunlaşmanın fiziksel olarak gerçekleştiği[152]diğer bir kanaate göre bunun tamamen ahlâksal ve ruhsal bir maymunlaşma olduğudur.[153]

Kanaatimizce de bu olayda gerçekleşen maymunlaşma, karakterin ya da mizacın maymunlaşmasıdır. Aç gözlülük, tamah ve hırslarının peşinden giderek ya da dünyevî menfaatlere düşkünlükleri sebebi ile kendi şeriatlarına karşı göstermiş oldukları lakayt tutumun bir tasviri olarak yüce Allah, İsrâil oğullarını böyle betimlemiştir. Gerek Türkçede ve de klasik Arapçada**" maymun gibi** " veya **" maymun iştahlı "** gibi deyimlerin kullanılması da galiba bu durumu ifade eden örnek tümcelerdir. Maymunlaşmanın fiziksel olarak gerçekleştiğini bu durumun bilim kurgu filmlerinde olduğu gibi anlık bir transformasyon ile vukû bulduğunu iddia edenler Dr. David Dolphi'nin[154]çalışmalarını örneklendirerek haklılıklarını ispat etmeye çalışmaktadırlar. Dr. David Dolpi'ye göre kan hücrelerinde genetik bir hastalık sebebiyle insanın fiziksel görünümünde birtakım değişimler ve dönüşümler meydana gelebilmekte yüzde ve ellerde kıllanmalar buna bağlı olarak oluşmaktadır. Dolayısı ile bu vakıanın da bu şekilde gerçekleşmiş olması pek tabiî olarak mümkün olabilecektir.

[152] Mehmet, Vehbi, Efendi, *a.g.e*, c.1-2, a.y

[153] Esed, *a.g.e*, c.1, s. 20, 52 no'lu dipnot, s. 306, 129 no'lu dipnot, s. 308, 133 no'lu dipnot.

[154] İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü* , s. 80, 28 no'lu dipnot.

Anılan bu görüşe katılmamız olanaklı değildir zira tekil bir olaydan genel bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. İstisnaî bir durumun gerçekleşen genel bir hadiseye uygulanması bilimin temel ilkelerine aykırı bir durumdur. Kur'an ayetlerinin bağlamı dikkate alındığında burada İsrâil oğullarının karakteristiği üzerinden canlı bir tarihsel diyalektik ortaya konmaktadır. Maymun sembolü, maddî yönü ile fiziksel bir çirkinliği ve sürekli aynı devinimsel hareketleri sergileyen temel dürtüleri peşinden koşturan bir varlığı işaret ederken, sembolün soyut manevî yönü ile de aç gözlülüğü, taklitçiliği, ve şuursuzluğu imlemektedir.

c) Karınca ve Hüthüt Figürlerinin Sembolik Yorumları

Neml sûresinde de diğer Mekkî sûrelerde olduğu gibi inanç, ahlâk, tevhit ilişkisinin yoğun olarak işlendiğini görmekteyiz.Tez konumuzu ilgilendirmesi yönü ile sûredeki kıssaları özellikle de Hz. Süleyman'ı eksen alan bölümleri göz önüne alarak buradaki Hz. Süleyman'ı ve hayvanlarla olan münasebetlerini ele almaya çalışacağız.

Klasik tefsir kaynaklarında Süleyman peygamberin kıssalara konu olan hayvanlarla iletişimi bir mucizenin[155]gerçekleşmesi olarak ele alınmıştır. Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l Kur'an** adlı tefsirinde sûrenin başında geçen: "***Biz Süleyman'a***

[155]Seyyid, Kutub, *Fi Zilali'l Kuran*, (Çev: Bekir Karlığa, İ.Hakkı Şengüler, M.Emin Saraç), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2012, c.11, s. 106, krş., Ateş, Süleyman, *Çağdaş Kuran Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, s. 1904, M. Hamdi, Yazır , *Hak Dini Kuran Dili,* Azim Yayınları, İstanbul, c.6, s.132-133.

ilim verdik."[156]ibaresinden hareketle bu ilmin Süleyman peygambere verilen kuş ve diğer hayvan türleri ile konuşabilme yeteneği olarak meseleyi ele alırken bir diğer tefsircimiz Süleyman ATEŞ ise bu yeteneğin sadece kuş türleri ile olan iletişiminde sahip olduğunu iddia etmektedir. **Hak Dini Kur'an Dili** adlı eserinde Muhammed Hamdi Yazır, ise Hz. Süleyman'a kuşların düşünme biçimlerinin temel mantık ilkelerinin[157]mucize olarak verildiğini söylemektedir. Ayette geçen "**Mantikut tayr**" ifadesini bahsi geçen tefsirci kanaatimizce böyle yorumlamaktadır. İbn Kesir, Süleyman'ın kuşların gökyüzünde uçuşları sırasında birbirleri ile olan iletişimlerini anlamada değişik tür ve sınıflara ait kuşların dilini anlama olanağına kavuşturulması olarak yorumlamaktadır.[158]

Neml suresinde tezimize konu olması bakımından, cins isim olarak kuşları özel bir kuş türü olarak da Hüdhüdü ve karınca sembolünü ele alacağız. Yukarıda genel olarak cins olarak kuş figürü ile ilgili yorumları ele aldık. Şimdi de özel[159]bir kuş cinsi olarak değerlendirilen Hüdhüdü ele alacağız. Hüdhüd klasik tefsir kaynaklarında çeşitli isimlendirmelerle ele almıştır. Zaman zaman bir güvercin, bazen bir ibibik kuşu, ya da çavuş kuşu olarak isimlendirilmiştir. İnsan gibi düşünebilen bir kuş veya ince bir zekaya[160]sahip bir kanatlı olarak da değerlendirilmiştir.Ya da Hz. Süleyman'a su bulunan yerleri gösteren bir su

[156] Neml/15

[157] Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, s. 133.

[158] İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri,* (Çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986, c.XI, s. 6128-6129

[159] Kutup, Seyyid, *Fi Zilâli'l Kur'an,* c. XI, s. 139.

[160] Kutup, *a.g.e* c. XI, s.135.

mühendisi [161]olarak da yorumlanmıştır. Klasik kaynaklarımızda karınca figürü ise yine bir sembol olarak değil bir hayvan türü olarak, Hz. Süleyman'ın onlarla konuşması ya da konuştuklarını anlaması çerçevesinde ele alınmıştır. Hatta söz konusu olan bu karınca topluluğunun yeri[162]dahi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bazı çağdaş düşünürler ise burada söz konusu edilen karınca kavramını Sebe Krallığı'nın devlet sembolü[163]olarak yorumlamışlardır. Hz.Süleyman'ın yaşadığı dönem dikkate alındığında eski dünya dinlerindeki 'Tanrıların sembolleri' birtakım hayvan figürleri olarak kullanılmaktaydı. Dolayısıyla da böyle bir sembolün o dönem için kullanılmış olması da son derece doğal karşılanmalıdır. Ancak bu sembolün kullanımı ya da tercih edilmesini belirli bir nedene dayandırmak şu aşamada pek olanaklı değildir. İşte bu noktada bu sembolün nedensiz semboller kategorisine ait bir sembol olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Süleyman döneminde, (M.Ö 800-900) cin denince Babil, kuş figürü denince Hitit, boğa denince Mısır, karınca denilince Sebe halkı, yelkenli gemi denince Fenikeliler, balık için Asurlular akla gelirdi.[164]Anılan bu hayvan figürlerinin o dönemde devlet armaları olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Neml sûresindeki bu pasajları, Mezopotamya- Akdeniz havzasının eski din ve mitolojileri bünyesinde barındıran Kitab-ı Mukaddes geleneğinin, yani İsrailiyâtın etkisinde kalarak okununca kuşlarla, balıklarla, cinlerle konuşan olağanüstü güçlere sahip illüzyonist, peygamber karışımı bir Süleyman peygamber portresi ortaya çıkmakta ve de mesele efsanevî, mitolojik bir hal almaya

[161] İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an tefsiri*, c. XI, s. 6138.

[162] Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.VI, s. 134.

[163] Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, s. 351.

[164] Eliaçık, *Yaşayan Kuran*, s. 353.

başlamaktadır.[165]Hz. Süleyman'ın devletinin o dönemin en önemli ekonomik çatışma noktası olan ticaret yollarının denetim merkezindeki konumu dikkate alınırsa Süleyman peygamberin bahse konu olan ülkelerle ilişkisi ve de bu sûredeki retorik anlamlandırılabilir. Hz. Süleyman'ın karıncalar, kuşlar ve cinlere kadar her şeyi egemenliği altına alması, hakikatte devrin birbirine yabancı ve düşman devletleri arasında oynadığı barışçı rolü ifade etmektedir.

Özetlersek, Hz. Süleyman'a "Kuş dili" öğretilmesi bu sembollerin temsil ettiği devlet ve imparatorlukları adaletle yönetme, birliği sağlama, çatışmayı önleme, onların esas amaçlarını derinlemesine anlamaya yönelik diplomatik dil ve başarılı siyasi ilişkilerle bütün bölgeyi Mezopotamya-Akdeniz havzasını bir barış ve adalet merkezi (Belde-i Tayyibe) haline dönüştürmeyi ifade etmektedir. Sûrede geçen Hüdhüd, muhtemelen Hz. Süleyman'ın ordusunda kendisini kuş sembolü ile tanımlayan Hititli bir istihbarat subayı olması[166]muhtemeldir. Aynı zamanda bu subayın Süleyman peygamberin çok sadık ve güvenilir bir dostu olduğu âyetin vurgusundan anlaşılmaktadır.

Günümüz koşullarında orduların en önemli askeri faaliyet alanlarından birisi de kesinlikle muhaberat ve istihbarat birimleridir. Bu birimlerin askeri casusluk faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli fonksiyonları vardır. Gerçekleşebilecek tüm askerî operasyonların başarısı muhakkak surette bu birimlerin istihbarat başarılarına dayanmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki askerî istihbarat her dönemin temel askerî siyasî ve stratejik bir ihtiyacı olmuştur. Günümüzde de pek çok askerî birliklerde askerî timler, ya da tim komutanları hayvan sembolleri ile kendilerini tanımlarlar. Futbol kulüpleri kendi armalarında

[165] Eliaçık, *Yaşayan Kur'an,* s. a.y.

[166] Eliaçık, *Yaşayan Kuran,* s. 355.

birtakım hayvan sembolleri, aslan, kanarya, kartal, timsah, tilki, ayı, horoz vb. kullanırlar. Hayvan sembolleri, insanoğlunun var olduğu her dönemde her zaman insanî bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletlerin ya da kültürlerin kendileri ile özdeşleştirdikleri bazı hayvan karakterleri[167]vardır. Türklerin kurt, Rusların, Norveçliler ve İsveçlilerin ayı, Amerikalıların eşek, Fransızların horoz sembollerini kullanmaları gibi. İnsan toplumunun bulunabildiği her ortamda ve her durumda insanoğlu belki de yakınındaki bu canlı türlerine karşı özel bir ilgi ve alaka içerisinde bulunmuştur.

d) Yılan / Ejderha Figürü ve Sembolik Yorumu

Tez konumuza önemli bir örneklem olarak Şuarâ sûresindeki Hz. Musa ile Firavun arasındaki diyalogda gerçekleşen mucize yılan ya da ejderha meselesini verebiliriz. Kur'an'ın pek çok sûresinde yer almasına rağmen, konumuzu ilgilendiren boyutuyla bu sûredeki pasajları irdelemeyi daha uygun bulduk. Zira bu sûrede konu ile ilgili daha detaylı bir yaklaşımın sergilendiğini gözlemledik. Kıssaya konu olan Hz. Musa'nın asası geleneksel tefsir kaynaklarında birtakım mistik efsanevî[168]ve mitik çağrışımlarla ele alınırken, yılan veya ejderha kavramlarının sembolik anlam evreni ne yazık ki gözden kaçırılmıştır. Sûre, dikkatlice incelendiğinde Hz.Muhammed'in ve Müslümanların moral ve motivasyonlarının yükseltilmesinin amaçlandığı çok bariz bir şekilde görülmektedir. Çünkü Peygamber

[167] İlhami, Güler, '*Kültürlerin Hayvan Karakterleri',* www.adilmedya.com/kimliklerinkulturlerin-hayvan-karakterler
[168] İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an tefsiri*, c.XI, s. 6061.

Efendimizin ve de ilk Müslümanların Mekke'de uğradıkları haksızlıklar ve engellemelerden kaynaklı trajik travma durumları bu sûrenin terapi etkisi ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Hz.Musa ve İsrâil oğullarının Mısır'da yaşamış oldukları dram ve trajik durum ile Mekke'de yaşanan acı tablo keskin benzerlikler içermektedir.

Yüce Allah bu surede hak- bâtıl mücadelesini sihir, büyü ve illüzyon metaforları üzerinden bizlere aktarmaktadır. Çünkü büyü ya da sihir, gelip geçici, hatta temelsiz bir şey iken ki bu durum sihirbazların sihir yaptıkları malzemede kendini ortaya koymuştur. Sihrin etkisi ile bir süre görünür olan malzemenin bir süre sonra kendini yokluğa bırakıp sırra kadem basması faniliği güzel bir şekilde tasvir etmektedir. Ancak, hak ve hakikati temsil eden Hz. Musa'nın asası ise bu geçici yanılsamaya büyü ve sihir yapanların malzemelerini yutmak sureti ile yok ederek son vermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bu olayda olguların bir görünen yüzü bir de arka plânında gerçekleşen gerçeklik boyutunun görülmesi gerektiği bizlere hatırlatılmaktadır.[169] Surede geçen yılan ve asa sembolü yer aldıkları kültürel çevredeki anlamı ile sembolün somut çerçevesini oluştururken ki Mısır kültüründe kobra yılanı figürü Firavun 'un sarayında önemli bir aristokratik figür idi. Bununla beraber Mısır halkının da gayet iyi bilip tanıdığı bir semboldür. İyilik ve kötülüğün mücadelesinin anlatımında kullanılmasıyla sembolün manevî soyut boyutunu görmekteyiz.

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli Türk tefsircilerinden Muhammed Hamdi Yazır ise bu suredeki Hz. Musa Firavun çekişmesini Allah'ın Rahman ve

[169] Esed, *a.g.e*, c.II, s. 627.

Rahim sıfatının tecelli etmesi olarak değerlendirmektedir.[170]Bir diğer çağdaş müfessir, Prof. Dr. Süleyman ATEŞ ise surede gerçekleşen mucizevî olayları Müslümanlara moral motivasyon kazandırma gayesi olarak yorumlamıştır.[171]

Hz. Musa ile Firavun arasındaki çekişmenin yer aldığı bu kıssadaki âsa mucizesini daha farklı bir yaklaşımla ele alan bazı muasır düşünürler buradaki âsa figürünün yılana dönüşmesini o bölgede yaygın olan sihir ve büyü sanatının Hz. Musa tarafından da öğrenildiği şeklinde değerlendirilmiştir. Musa'ya ilim ve hikmet verildiğini ifade eden ayeti ise bu düşünürler Kur'an'ın Tanrı merkezli dil anlayışında evrende olup biten her şeyin Tanrı tarafından yapılıp fiiliyata dökülmesi ya da yaratılması olarak ifade etmişlerdir.[172]

[170] Yazır, *a.g.e*, c.VI, s. 94.

[171] Ateş, *Çağdaş Kuran Tefsiri*, c.IV, s. 1873.

[172] Eliaçık, a.g.e, s.557.

e) Salih Peygamber ve Devesi

Hz Salih ve devesi Kur'an'da farklı anlatımlarla çeşitli surelerde ele alınmaktadır. [173] Allah'a güvenip dayanmanın metafiziği deyim yerindeyse bu kıssada canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. İnkârcıların kanıksanmış tavır ve tutumlarının, peygamberlere ve inananlara karşı takındıkları alaycı, baskıcı, aşağılayıcı davranışlarının, tarihin her döneminde meydana gelebildiği gösterilerek Hz Muhammed ve Müslümanların karşılaştıkları bu durumu sabır ve metanetle karşılamaları gerektiği vurgulanarak, moral ve motivasyonlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Tabiata egemen olmak, onu sömürmek ve de ele geçirmek, insanoğlunda kendisinde olağan üstü bir güç vehmetme düşüncesi meydana getirmiştir. Dolayısıyla bu anlayış, beraberinde insanda bir güç zehirlenmesi yaşanmasına ve yabancılaşmaya yol açmıştır. İş te bu durumun sebebiyet verdiği trajik durum ve yaşananlar, kıssada helak olgusuyla dile getirilmiştir.[174]

Deve figürü, beşeri dildeki tecrübe edilen anlamıyla somut bir nitelik kazanırken, Adem oğlunun, var olan her şeyi ele geçirme, tabiatı tahrip etme, canlıların yaşam haklarını gasp edip sömürme , gibi nitelikleri ile sembolün soyut yönü ön plana çıkmaktadır.

[173] 7/Araf/73-77, 11/Hud/64, 17/İsra/59, 26/Şuara/155
[174] Ateş, *Çağdaş Kuran Tefsiri*, c.3, s.1265.

SONUÇ

Kur’an’ın bir yaşam kitabı olduğu geçeğinden hareketle onun anlaşılması ve anlamlandırılması gerektiğini söylemek durumundayız.Dolayısı ile onu usûl tartışmalarına malzeme yapmak ya da bir seremoni kitabı haline getirmek adil ve insaflı bir yaklaşım olmayacaktır. Kur’an’ın dil inceliklerinden olan semboller üzerinden de Kur’an okumalarının gerçekleştirilmesi gerekir. Zira Kur’an’ın eşsiz edebî sanatları içerisinde sembol / temsillerin, Müteşâbihlerin önemli oranda yer alıyor olmaları da bu konuda dikkat çekici bir husus olarak göze çarpmaktadır. İşte tamda bu noktada konu Kur’an araştırmaları açısından ehemmiyet arz eden bir mesele olarak araştırılmayı hak eden bir konumdadır.

Geleneksel bakış açılarında Tanrının güç ve kudretinin merkeze alınması Kur’an metninin anlaşılmasında ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. Kuran metnini kendi diyalektiği içerisinde anlamlandırmak hakikatte en doğru yol ve yöntem olacaktır. Zira, bütün amacı insanlığın tarih içerisindeki misyonunu yerine getirmesinde ona yardım etmek olan Kur’an’ın ve onun ifadelerinin zamanla tersine çevrilerek insanı tarih içerisinde sorumsuz kılan onu anlamsız bir teslimiyet ve kişiliksizliğin kucağına iten yorumlara maruz bırakılabilmiştir.Yüce kitabımız Kur’an’ın insanlığa vermek istediği tarih bilincinde merkezî/anahtar bir konumu bulunan Allah’ın tarih içerisindeki davranış tarzı, Kur’an’ın yanlış anlaşılmasındaki bu yozlaşmaya bağlı olarak yıpranmış, dahası tamamen ilgisiz bir fikre yerini terk ederek mucize kıssalar çerçevesinde ele alınır olmuştur. Oysaki Kur’an’ı anlama

çabasında ilk adım, Kur'an ifadelerinin yerli yerine oturtulması ve yeni bir okuma ve anlama biçiminin geliştirilmesi artık bir zaruret halini almıştır.

Tez konumuzun araştırılmasında ele aldığımız temel kavramlar, sembol, imge, gösterge, çağrışım gibi karamlar oldu. Dil bilimsel verilerden hareketle Kur'an-ı Kerim'de yer alan hayvanî sembollerin bu kavramlar çerçevesinde anlamlandırılmasına çalıştık. Sembolizm ile ilgili kavramların sözcük ve terim anlamları irdelenerek, kültür-dil ilişkilerinde kültürel mirasın taşınmasında sembollerin önemli sayılabilecek bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaya çalıştık. İnsanların yaşamı anlama ve anlamlandırma etkinliklerinde semboller her zaman önemli fırsatlar ve imkânlar sunmaktadırlar. Dolayısı ile bir kez daha dikkatlerin bu noktalara odaklanması "İnsanlık-Kur'an" ilişkisinde yeni vizyonların ortaya konması sağlanmış olacaktır.

Semboller din dili içerisinde de son derece önemli bir etki alanına sahiptirler. Özellikle Müteşâbihât dediğimiz alan bu neviden sembollerle doludur. Burada duyular üstü bir takım metafizik hakikatlerin semboller üzerinden insanın anlam evrenine indirgendiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Âdemoğlunun anlama ve anlamlandırma faaliyetlerine etkin bir katılım sağlaması açısından sembollerin insanlığın kültür mirasına çok ciddi katkıları olacaktır.

Semboller, kültür hayatımızda farklı şekillerde kendilerini göstermektedirler. Bazen bir gösterge, bazen bir işaret, ya da ikon olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dolayısı ile sembolleri tek bir formda ele almak doğru bir yaklaşım

olmayacaktır. Çünkü her bir sembol formu anlatılmak istenen hakikatin farklı bir boyutunu irdelemektedir.

Sembollerin içerdiği anlam unsurlarının sembolün anlaşılmasında ve yorumlanmasındaki önemli işlevlerinden hareketle sembollerin, düz anlamları/ temel anlamları, yan anlamları ve dahi mecâzî anlamları muhakkak surette yerli yerince tespit edilerek semboller anlaşılmaya çalışılmalıdır. Zikredilen bu hususun gerçekleşmemesi durumunda sembollerin yorumlanması ve anlaşılmasında ciddi sıkıntılarla karşılaşılacaktır. Zaten bu problemlerin neler olabileceği hakkında şöyle bir geriye bakacak olursak İslâm düşüncesindeki müteşâbih alana ait âyetlerin farklı mezhepsel ekoller tarafından birtakım zorlama yorumlara maruz bırakıldığını görebiliriz. Müşebbihe, Mücessime, Kaderiye, Cebriye mezheplerinde olduğu gibi.

Tezimizin ikinci bölümünde Kur'an dilinin sembolik ve semantik yapısını farklı dil yaklaşımları ile irdelemeye çalıştık. Bu çeşitli dil yaklaşımlarında daha çok, müteşâbih ve muhkem alan içerikli dilsel yapı temsilî dil teşbihi dil ve sembolik dil yaklaşımlarını irdeledik. Kur'an'ın önemli bölümünü oluşturan Müteşâbih ayetlerin, yorumlanması araştırmamız açısından elzem bir durum olarak değerlendirilmiş, özellikle metafizik hakikatlerin beşerî düzlemde anlaşılabilmesinde bu ayetlerin sembolik formlar olarak okunması isabetli bir tutum olacaktır.Tez konumuzda zaman zaman bu düşünce ekseninde örnek müteşâbih kavramları ve ayetleri inceleyerek bu durumun imkânını ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizde Kur'an metninin dil bilimsel açıdan incelendiğinde temsilî dil niteliği taşıyan pek çok örneğin yer aldığını söyleyebiliriz. Bu konuda belki de en çarpıcı örnek Kur'an'daki Âdem veya Âdem'in iki oğlu kıssalarıdır. Her iki kıssada Allah, insanoğlunun yaradılış serüvenini ve de imkân ve potansiyellerini, Âdem, Havva, Hâbil ve Kâbil sembolleri üzerinden beşerî düzleme indirgemiştir. Son dönem çağdaş İslâm araştırmacılarından bir çoğu özellikle M. Abduh, Cemalettin Afganî, Seyit Ahmet Han ve Reşit Rıza gibi modernist/reformcu akımın önde gelen fikir adamları bu dilsel yaklaşımın olanakları ile problemi ele alıp irdelemişlerdir. Bu ve buna benzer kıssaları tarihî hakikatleri yansıtan kıssalar gibi değerlendirmek beraberinde pek çok teolojik ve ahlâkî sorunları da ortaya çıkaracaktır. İslâm düşünce geleneğinde her ne kadar bu kıssaların tarihsel değerinin bulunduğu şeklindeki görüşlere yer verilmesine rağmen ta ilk dönemlerde dahi temsilî dil ekseninde meseleyi ele alan bazı kelamî mezhepler var olmuştur. Kısaca bu dil yaklaşımında Kur'an'ı durağan bir metin olarak gören ve algı dünyasını tenzihsel bir çerçeveye oturtan düşünme biçiminin aksine temsilî dil, yaklaşımının Kur'an'ın dinamik teolojik yapısını anlama ve anlamlandırma da daha tutarlı bir yol izlediğini söyleyebiliriz.

Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabalarında bir diğer dilsel yaklaşımın da teşbihî dil yaklaşımı olduğunu belirtmek gerekir.Zira ilk dönem İslam düşünürlerinin bir çoğu Kur'an ayetlerinin özellikle Allah'ın güç ve kudretine gönderme yapan mesajlarının yorumunda teşbihî dilin imkânlarından yararlanmıştır. Kur'an vahyinin edebi bir metin olmadığını yani bir şiir/ manzum eser, olarak görülemeyeceğini ve dolayısı ile Kur'an'da mecaz ve buna bağlı sanatların, kinaye, mecaz – ı Mürsel

istiâre, teşhîs vb. gibi yer alamayacağı fikrinden hareketle, sûre ve âyetlerde yer alan benzetmeleri olduğu gibi ya da literal anlamıyla ele almış ancak mahiyetinin bilinemeyeceği şeklinde bir çelişik yorum yöntemi ortaya koymuşlardır. Oysaki unutulmamalıdır ki Kur'an hitap ettiği kültürel çevreyi ve konuşulan dili esas aldığı için beşerî dilin olanaklarını da kendi ilâhî mesajının iletiminde araçsal bir değer olarak görüp bu dilin kısıtlılığına rağmen metafizik birtakım hakikatleri insanoğlunun idrâkine sunmuştur.

Tanrı hakkında konuşmaya imkân veren bir yaklaşım olarak sembolik dilin hakkını yadsıyan bir tutum içerisinde olmak hakkaniyetli ve adil bir yaklaşım olmayacaktır. Sembolik dilin kapsamı ve sunduğu fırsatları Tanrıyı anlama ve bildirimlerini yorumlamada önemli bir işlev icra ettiğini savunan dilciler, dilin sınırlarının tecrübenin sınırlarını kuşatamayacak kadar sonlu ve sınırlı olduğunu ve bundan dolayı da olay ve olguların dil ile anlatımının yeterli olmadığı durumlarda sembolik anlatımın bu anlamda bir can simidi niteliği taşıdığını vurgulamaktadırlar. Kur'an'ın dil yapısı içerisinde sembolik yaklaşımın pek çok örneğini görebiliriz. Özellikle baştan sona semboller ile yüklü olan hac ibadeti ve uygulamaları, keza Hz. Süleyman'ın siyasî güç ve egemenlik mücadelesini hayvan sembolleri üzerinden anlatan bölümleri, bazı sûrelerin doğrudan hayvan figürleri ile isimlendirilmeleri örneğin, Bakara, Nahl, Ankebût, Fîl, Neml, gibi. İlâhî olanın insanîleşmesinde sembol ve sembolizmin önemli katkıları olduğu inkar edilemez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Din dilinde önemli bir yer işgal eden dolaylı anlatım biçimlerinden birisi de mecâzî/işârî anlatım tekniğidir. Her ne kadar diğer anlatım biçimlerine benzemese de öteki dilsel yaklaşımlarından ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Mecâzî dilin anahtar kavramı olan kinaye sözcüğünün kök anlamından hareketle yeni anlamlara ve kavramsallaştırmalara zemin hazırlayan bir niteliği vardır. Bu özelliği ile mecâzî dil, daha çok temsilî dile benzeşim göstermektedir. Sembolik dil yaklaşımında bir sözcük, olanaklarını daha çok çağrışım alanındaki imaj ve imgelerle ortaya koyar. Mecâzî dil ise dolaylı anlatım tekniği ile hak ve hakikati daha çarpıcı bir şekilde ifade etme formudur denilebilir. Kur'an-ı Kerim'de de pek çok âyette mecâzî/işârî anlatımın eşsiz örneklerini görebiliriz.Ancak tüm bu dilsel yaklaşımların sınırlarının, esas ve yöntemlerinin yerli yerince belirlenerek belirli bir sistem içerisinde ele alınıp ayetlerin yorumlanmasında kullanılabileceği düşüncesindeyiz.

Kur'an'ın anlam evreninin anahtar kavramlarını oluşturan Allah, ahiret, melek, şeytan ve vahiy gibi gaybî alan sembollerinin anlaşılmasında sembollerin ve sembolik dil üslûbunun önemli oranda katkıları olmuştur. Çünkü, metafizik alana ait bu kavramların bireyin tecrübe dünyasına indirgenmesi, anlaşılması ve yorumlanması; ancak bu sembollerin tecrübe dünyası ile kurduğu ilgi ve ilinti ile olanaklı olacaktır.Tezimizde yer yer bu çerçevede bazı kavramları ele alarak bunun başarılabileceğini göstermeye çalıştık. Örneğin Allah, kavramını anlamlandırmaya O'nun esmâ-i hüsnâ'sındaki bazı isimlerin dünyevî tecrübedeki anlam yansımalarını ortaya koyarak sembolün ilgi noktasını saptayarak kavramın daha anlaşılır bir içerik kazanabileceğini göstermeye çalıştık.

Tezimizin üçüncü bölümünde bazı Kur'an sûrelerindeki hayvan figürlerini ve bu figürlerin sembolik yorumlarını tezimizin ilk bölümlerinde değindiğimiz biçimde, sembolün somut, soyut yönü ve aralarındaki ilgi ve ilintiyi dikkate alarak yorumlamaya çalıştık. Özellikle, Ankebût, Neml, Bakara vb. surelerdeki hayvan figürleri belirttiğimiz çerçevede irdelemeye çabaladık. Ancak Kur'an sûrelerinde yer alan her hayvan figürünü maalesef belirlenen yöntem içerisinde ele almak her zaman için olanaklı olmamıştır. Zira, sembolün somut ve soyut yönleri bazı hayvan sembolleri için tespit edilebilirken bazıları için ise bu mümkün olamamaktadır. Bu durumda olan hayvanî semboller için nedensiz hayvanî semboller ifadesini kullandık.Yine bu hususta özellikle nedensiz semboller grubuna dahil olan hayvan sembollerini evrensel semboller kapsamında ele alarak soruna bir nebze olsa dahi çözüm bulmaya çalıştık. Bu konuda belki de en çarpıcı örnek güvercin sembolüdür. Çünkü kültürlerden bağımsız olarak güvercin figürü hemen tüm kültürlerde barışın, kardeşliğin ve sevginin sembolü olmuştur.

Hayvan sembollerini incelerken özellikle geleneksel İslâm düşüncesindeki **mucize** yaklaşımı ile problemi irdelemenin yersiz ve isabetsiz bir tutum olacağını ifade ettik. Hz. Süleyman'ı ve onun hayvanlarla olan diyalogunu içeren Kur'an bölümlerini nebevî bir mucize olarak yorumlamak tarihî tecrübe ile önemli sayılabilecek bir çelişki içerisindedir. Zira o dönemin sosyo- politik iklimi ciddi bir diplomasi savaşının varlığını bizlere işaret etmekte ve Hz. Süleyman'ın da bu diplomasi mücadelesinde eldeki bütün imkânları seferber ettiği gözlenmektedir. Neml sûresinde çeşitli diyaloglara konu edilen hayvan sembollerini o devrin önemli güçlü devlet sembollerini ifade ettiğini söylemek durumundayız.Yine, bahse konu

olan diyalogları Süleyman peygamberin bu ülkelerle olan güç ve egemenlik mücadelesi olarak değerlendirmek isabetli bir yaklaşım olacaktır. Hz.Süleyman'ın bu mücadelesini tarihî, sosyal ve politik sebeplerin üstünde hayvanlarla gerçekleşen, mucizevî konuşma olarak ele almak Kur'an'ın insanlık tarihindeki yeri ve önemini anlamamak ya da Allah'ın insan, tabiat ve tarih ile olan dinamik ilişkisini ıskalamak anlamına geleceği aşikardır. Kur'an'ı canlı bir retorik olarak görüp onu öylece anlamlandırmaya çalışmalı, onu durağan ölü bir metin olarak gören her türlü yaklaşımın ve anlayışın Kur'an'ı anlama çabasında cılız ve yetersiz kalacağını ifade etmek durumundayız.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*,TDK Yayınları, Ankara, 2000

ALBAYRAK, Halis, *Kuranın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul,1995

ALBAYRAK, Kadir, *Dinlerin Rengi Renklerin Dili*, Sarkaç Yayınları Ankara, 2010

ALP, K. Özlem, *Kültürel Sembollere Giriş*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009

ALTINTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer, Kur'an-ı Kerim Meâli,TDVY, Ankara, 2008

APA, Enver,'Müteşabih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihî ve Semantik Bir İnceleme,' *AÜİFD, C..XLIII, Sayı, 2*

ARSLAN, Murat, *365 Kur'an Kelimesi,* Erkam Yayınları, İstanbul, 2011

ATEŞ, Süleyman, *Çağdaş Kur'an Tefsiri*,Yeni Ufuklar Neşriyât, C.IV, İst., 1988

……Tefsirin Dünü Bugünü Sempozyumu, 22 - 23 Ekim Samsun, 1992

AYDIN, Mehmet, 'Tanrı Hakkında Konuşmak,*'DEÜİFD, C.1, Sayı,1,* İzmir,1990

BAYRAKDAR, Mehmet, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, TDV Yayınları, An Ankara,1985

BOLAY, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara,1998

BOR, İbrahim, 'Vahiy Kültür İlişkisi,' *AÜİFD, C.52, Sayı, 1*, Ankara, 2011

BOURGEAUD, Phlippe, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Araştırmaları*, (Çev: M. Emin Özcan), Dost Kitapevi,Yayınları, Ankara, 1999

CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, *İslam'da Siyasal Akıl*, (Çev.: Vecdi Akyüz), Kitapevi Yayınları, İstanbul,1997

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, DİB Yayınları, Ankara,1996

……*Tefsir Tarihi*, Fecir Yayınevi, Ankara, 2009

ÇAĞIL, Necdet, *Din Dili ve Mecaz*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008

DÜZGÜN, Ş. Ali, *Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü Serüveni*, Lotus Yayınları, Ankara, 2010

……*Allah Tabiat Tarih,* Lotus Yayınları, Ankara, 2012

……'Mâturîdi'nin Kur'an Yorum Yöntemi', *Kelam Araştırmaları, 10: 1, 2012*

EL - BAĞDADÎ, Abdulkâhir, *El - Farku Beyne'l Firâk,* (*Mezhepler Arasındaki Farklar)* (Çev.: Ethem R. Fığlalı), TDV Yayınları, Ankara, 1991

EL - HATİB, Abdulkerim, *El - Kasâsu'l Kur'ani Fî Mantûkihi Ve Mefhûmihi,* Daru'l Maarife, Beyrut, 1395/1975

ELİAÇIK, İ. Ruhi, *Yaşayan Kuran*, İnşa Yayınları, İstanbul, 2014

ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev. : Ali Berktay), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003

EL - İSFEHANÎ, Rağıb, *El - Müfredât*, (Kuran Kavramları Sözlüğü), (Çev: Abdulbaki Gölpınarlı, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2010

EREN, Hasan vd.*Türkçe Sözlük*, Sembol Maddesi, TDK Yayınları, C.2, Ankara, 1998

ES - SABÛNÎ, Nureddin, *Mâturidiyye Akaidi*, (Çev: Bekir Topaloğlu), DİB Yayınları, Ankara,1995

ESED, Muhammed, *Kuran Mesajı*, (Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, C.II, İstanbul,1999

GEZER, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008

GÖRGÜN,Tahsin, ‘Kuran Kıssalarının Ne’liği (Mahiyeti) Üzerine’, *4.Kuran Sempozyumu*, Fecir Yayınevi, Ankara,1998

GÜLER, İlhami, *Allahın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011

……’El - Hak Kavramının Kurandaki Dinî Ahlâkî İçeriğinin Tahlili’ *AÜİFD, C.XLIII, Sayı, 2*

……’Kültürlerin Hayvan Karakterleri,’ www.adil medya.Com.

GÜNAY, V. Doğan, *Sözcük Bilime Giriş*, Multilungual, İstanbul, 2007

GÜNGÖR, Tuğba, *Müteşâbih Kavramının Kelam Literatüründeki Anlam ve Değeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

HALEFULLAH, Muhammed, *Kuranda Anlatım Sanatı*, (Çev: Şaban Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012

HARMAN, Ö.Faruk, ‘Habil ve Kabil,’Maddesi, *DİA, C.XIV*, İstanbul, 1996

IZUTSU, Toshihiko, *Kuranda Allah ve İnsan*, (Çev: Süleyman Ateş),Yeni Ufuklar Neşriyat, trs. İstanbul

……...*Kuranda Ahlaki Kavramlar*, (Çev: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 2011

İBN Kesîr, *Hadislerle Kuranı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, C.XI, İstanbul,1986

İBN Manzur, Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu’l Arab*, (Thk: Emin Muhammed Abduıvehhab Muhammed Sadık El Ubeydî) Daru’l İhyâut- Turâsi’l Arabi, C.XI, Beyrut, 1416/1996

İMRİ’UL Kays, vd. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, (Çev: Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010

İSLAMOĞLU, Mustafa, *Kur'an Surelerinin Kimliği,* Akabe Vakfı Yayınları, İst, 2012

……*Yahudileşme Temayülü,* Denge Yayınları, İstanbul, 1997

KAYAER, Osman, 'Kuran Kıssalarının Anlam Ve Değeri,' *4. Kuran Sempozyumu*, Fecir Yayınevi, Ankara, 1998

KİRMAN, M. Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İst., 2004

KOÇ, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012

KOMİSYON, *Türk Dil Kurumu Sözlük,* Ankara, 2005

KUTUB, Seyyid, *Fî Zilâli'l Kur'an* (Çev: Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), Birleşik Yayıncılık, C.XI, İstanbul, 2012

MUTÇALI, Serdar, *El- Mu'cemu'l Müfehres*, Arapça -Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul,1995

ÖZCAN, Zeki, *Teolojik Hermenötik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

ÖZSOY, Ömer, GÜLER, İlhami, *Konularına Göre Kur'an,* Fecir Yayınları, Ankara,2012

ÖZTÜRK, Mustafa, *Kuran Dili Ve Retoriği,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara,

……*Kur'an - Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri,* Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013

……*Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010

PAÇACI, Mehmet,'Kuranda Dil Ve Varlık Alanları,' *II.Kuran Sempozyumu, Bilgi Yayınları*, Ankara, 1996

PİERCE, C.Sanders, 'Göstergeler Kuramı '*XX.Yüzyılda Dilbilim Kuramları İçerisinde*, (Çev: Mehmet Rıfat),YKY, İstanbul, 2008

RIZA, Reşit, *El- Menâr*, Dâru'l Maârif, C.I, Beyrut, 1414/1994

RİFAT, Mehmet, *XX.Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2.Temel Metinler*,YKY, İstanbul, 2008

ŞENGÜL, İdris, *Kuran Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir,1994

TOPALOĞLU, Bekir, 'Esma- i Hüsna' maddesi, *DİA, C.XI*, İstanbul,1995

VEHBİ, Mehmet, *(Hülasâtu'l Beyan), Büyük Kur'an Tefsiri*, Üç dal Neşriyât, C.IX, İstanbul, trs.

YAVUZ, Ö. Faruk, *Kuranda Sembolik Di*l, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006

YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Azim Yayınları, C.VI, İstanbul, trs.

YILDIRIM, Suat, 'Kur'an-ı Kerimde Sureler' *AÜİFD, Sayı, 3*, Fasikül 1-2, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979

ZEYVELİ, Hikmet,'Kuran Kıssaları,' *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C.IX, Sayı 1-4, Ankara, 1996

ÖZET

Karaman, Rıfat, Kur'an'da Hayvan Figürleri ve Sembolik Yorumları, Yüksek Lisans Tezi, Danışman : Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN, 81s.

Tanrı – İnsan ilişkisindeki vahiy dilinin anlaşılması ve anlamlandırılmasında sembollerin önemine dikkat çekilen bu araştırmada, çeşitli dil yaklaşımları merkeze alınarak konu ele alınmıştır. Tezimiz, bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Tezimizin birinci bölümünde, tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi sembolizm ile ilgili kavramlar ve sembol çeşitlerini ele aldık. İkinci bölümde Kur'an dilinin sembolik yapısı, alt başlıklarda ise muhkem ve müteşâbih içerikli dilsel yapı, Temsilî dil, Teşbihî dil, Sembolik dil ve mecazi dil yaklaşımları, gaybî alan sembollerinden, Allah'ın isimleri ve ibadetlerin sembolik nitelikleri yer almıştır.

Üçüncü bölüm, Kıssalar ve Sembolik Değerleri başlığı ile ele alınmış olup alt başlıklarda tarihî ve temsilî kıssaların sembolik değerleri üzerinde durulmuş, bazı Kur'an surelerindeki hayvan figürleri ve sembolik anlamları yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise İslâm düşünce geleneğinde Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma çabalarının her daim var olduğu ancak mezhepsel tavır ve tutumların Kur'an'ın anlaşılmasında fikrî bariyerler oluşturduğu vurgulanmıştır. Kur'an'ın anlaşılmasında onun kullandığı dilin insanî tecrübe içerisinde anlamlandırılması gerektiği düşüncesinden hareketle sembolleri, Kur'an metafiziğinin ve diyalektiğinin beşerî düzlemde anlamlandırılmasına ve de yeni kavramsallaştırmalara olanak sağlayan araçlar olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıssa, Sembol, Yorum, Temsilî Dil, Mecazî Dil, Sembolik Dil

ABSTRACT

KARAMAN, Rıfat, Animal Figures and their İnterpretations in the Holy Quran, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün, 81p.

The subject is studied by taking various language approaches into the centerin these papers in which draw attention to the importance of the symbols in being understood and made sense of the revelation language of the relation between God and Human being. My thesis consists of introduction, three chapters and a conclusion parts.

In the first part of my thesis, I specify the subject, its aim, its importance and its methods, then the concepts about symbolism and the sorts of symbols. In the second part, the symbolic structure of the language of the Holy Quran takes part; in the subtitles, it is mentioned about the meanings, the approaches of representative languge, simile language, symbolic language and figurative language, metaphysical symbols, the names of God and the symbolic quality of worships as well.

In the conclusion part, it is emphasized that the are always efforts to understand and make sense of the Holy Quran, but the secterian attitudes and behaviours create mental barriers on understanding the Holy Quran. It is essential that the language of Quran must be understood by the human experiences. It is also necessary that the metaphysics of Quran and its dialectics must be understood and made sense by humanbeing, and these symbols are means which enable new conseptualization.

Key Words: Parable, Symbol, İnterpretation, Representative Language, Metaphorical Language, Symbolic Language